

บทที่ 3

การบรรลุลหกรรมของอุบาสก

ความหมายของคำว่า การบรรลุลหกรรม

คำว่า การบรรลุลหกรรม ในภาษาบาลีใช้คำว่า ญาณทัสสนะ เป็นคำสมาสระหว่าง คำว่า ญาณ ซึ่งหมายถึง ความรู้ และ คำว่า ทัสสนะ หมายถึง ความเห็น เมื่อนำมาสมาสเข้าด้วยกันจึงสำเร็จรูปเป็น ญาณทัสสนะ แปลว่า การเห็นด้วยญาณ คือ ความรู้

ในคัมภีร์ สारตถปกาสินี ได้ให้ความหมายไว้ 2 ประการ คือ

1. การเห็นด้วยญาณ หมายถึงการเห็นและการมีความรู้ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งซึ่งมีคุณลักษณะ* ที่พระอริยะเจ้าทั้งหลายเห็นและเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแล้วด้วยฌาน วิปัสสนา มรรค และผล¹

2. การเห็นหรือการรู้ หมายถึง การเห็นความรู้ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของปริวิญ 3 ** และ อาการ 12 ***

ความหมายที่กล่าวมานี้ได้ข้อสรุปว่า ญาณทัสสนะ ก็คือ การเห็นอริยสัง ซึ่งในคัมภีร์ มังคลัตถทีปนี กล่าวไว้ว่า การเห็นอริยสังเป็นการเห็นขั้นมรรค โดยเข้าใจอริยสัง ๔ ได้อย่างแจ่มแจ้ง² คือการเข้าใจความเป็นจริงของชีวิต 4 ประการ ได้แก่ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์

* ลักษณะ ในที่นี้มีได้หมายเอาลักษณะของกิริยาอาการทั่วไป แต่หมายถึงลักษณะ 3 ประการนี้ คือ

1. อนิจจตา ความไม่เที่ยง 2. ทุกขตาความเป็นทุกข์ 3. อนัตตตา ความไม่ใช่ตัวตน ที่รวมเรียกว่า ไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา. (ส. ส. 18 / 11 / 1)

¹ ส. อ. 3 / 224 .

อริยหิ ปน ทิฏฐุสสุ ลกขณสสุ ทสฺสนํ ปฏิวิฑฐุสสุ จ ปฏิวิฑฺฒนํ ฉาเนน วา วิปสฺสนาย วา มคฺคผลเหติ วา ญาณทสฺสนํ นาม ฯ

** ปริวิญ 3 แปลว่า 3 รอบ หมายความว่า สัจจะแต่ละข้อนั้นมีญาณเกิดขึ้น 3 รอบ รอบที่ 1 เรียก สัจจญาณ คือ รู้อริยสัง 4 ว่า เป็นของจริงไม่แปรผัน รอบที่ 2 เรียกว่า กิจจญาณ คือรู้ว่ากิจที่ต้องทำให้สัจจะแต่ละข้อ รู้ว่าทุกข์เป็นสิ่งที่ต้องรู้ สมุทัยเป็นสิ่งที่ต้องละ นิโรธเป็นสิ่งที่ต้องทำให้แจ้ง มรรคเป็นสิ่งที่ต้องทำให้เกิดขึ้น รอบที่ 3 เรียกว่า กตญาณ คือ ความรู้ถึงหน้าที่ที่ทำได้ในสัจจะแต่ละข้อ โดยรู้ว่าทุกข์เป็นสิ่งที่รู้แล้ว สมุทัยเป็นสิ่งที่ละได้แล้ว นิโรธเป็นสิ่งที่ทำให้แจ้งได้แล้ว มรรคเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดเกิดขึ้นได้.

*** อาการ 12 คือ ญาณที่เกิดขึ้น 3 รอบ ในอริยสัง 4 ทั้ง 3 รอบรวมเป็น 12. (ส. อ. 3 / 409)

² มงฺคล. 2 / 426.

อริยสจฺจานทสฺสนํ นาม จตฺตุนํ อริยสจฺจานํ อภิสมยวสฺสน มคฺคทสฺสนํ ฯ

และ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นั่นเอง พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายการเข้าใจอย่างนั้นไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเห็นทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งเหตุแห่งทุกข์ ทั้งความดับทุกข์ ทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้ใดเห็นเหตุแห่งทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งความดับทุกข์ ทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้ใดเห็นความดับทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งเหตุแห่งทุกข์ ทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้ใดเห็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ทั้งเหตุแห่งทุกข์ ทั้งความดับทุกข์³

การเข้าใจอริยสังคังคำอธิบายนี้ คือ การบรรลุธรรมนั่นเอง และบุคคลผู้เกิดความเข้าใจอย่างนี้ คือ บุคคลผู้บรรลุธรรม ซึ่งเรียกว่า อริยะ แปลว่า ผู้ห่างไกลจากกิเลส⁴

ระดับการบรรลุธรรม

ในพระพุทธศาสนามีการบรรลุธรรมอยู่ 4 ระดับ จัดเป็น 4 คู่ คือ มรรค 4 ผล 4 ดังนี้

1. การบรรลุธรรมระดับที่ 1 คือ พระโสดาบัน หมายถึง ผู้ที่เข้าถึงกระแสมรรคอันเป็นหนทางที่ถูกต้องที่จะนำไปสู่นิพพานได้ การบรรลุธรรมระดับนี้สามารถละสังโยชน์ได้ 3 อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ในขั้นมรรค เรียกว่า โสคาปัตติมรรค ในขั้นผลนั้น เรียกว่า โสคาปัตติผล พระอริยบุคคลผู้ได้บรรลุธรรมระดับนี้เรียกว่า พระโสดาบัน เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในขั้นศีล ทำได้พอประมาณในขั้นสมาธิ และทำได้พอประมาณในขั้นปัญญา

2. การบรรลุธรรมระดับที่ 2 คือ พระสกทาคามี หมายถึง ผู้ได้บรรลุธรรมขั้นนี้แล้วยังจะต้องกลับมาเกิดในโลกนี้อีกครั้งหนึ่งก็จะสามารถบรรลุถึงนิพพานคือกำจัดทุกข์ให้หมดสิ้นไปได้สามารถละสังโยชน์ได้ 3 อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ให้หมดสิ้นและทำ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง ในขั้นมรรคเรียกว่า สกทาคามีมรรค ขั้นผลเรียกว่า สกทาคามีผล พระอริยบุคคลผู้ได้บรรลุธรรมขั้นนี้เรียกว่า พระสกทาคามี เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในขั้นศีล ทำได้พอประมาณในขั้นสมาธิ ทำได้พอประมาณในขั้นปัญญา

³ ส. ม. 19 / 1711 / 54.

โย ภิกขเว ทุกฺขํ ปสฺสตี ทุกฺขสมุทฺทมฺปิ โส ปสฺสตี ทฺวณฺนิโรธมฺปิ ปสฺสตี ทฺวณฺนิโรธคามินิปฺปฏิพทฺมฺปิ ปสฺสตี โย ทฺวณฺสมุทฺทมฺปิ ปสฺสตี ทฺวณฺมฺปิ โส ปสฺสตี ทฺวณฺนิโรธมฺปิ ปสฺสตี ทฺวณฺนิโรธคามินิปฺปฏิพทฺมฺปิปสฺสตี โย ทฺวณฺนิโรธํ ทฺวณฺมฺปิ โส ปสฺสตี ทฺวณฺสมุทฺทมฺปิ ปสฺสตี ทฺวณฺนิโรธคามินิปฺปฏิพทฺมฺปิ ปสฺสตี โย ทฺวณฺนิโรธคามินิปฺปฏิพทฺมฺปิ ปสฺสตี ทฺวณฺมฺปิ โส ปสฺสตี ทฺวณฺสมุทฺทมฺปิ ปสฺสตี ทฺวณฺนิโรธมฺปิ ปสฺสตี ฯ

⁴ อภิธานพ. หน้า 240.

กิเลสเหติ อารกาทิ อริโย ฯ

3. การบรรลุลุทธิธรรมระดับที่ 3 คือ พระอนาคามี หมายถึง ผู้ได้บรรลุลุทธิธรรมในระดับนี้ ในมนุษยโลกแล้วเข้าถึงนิพพานในภพที่ผุดเกิดขึ้นโดยไม่ต้องเวียนว่ายกลับมาเกิดในโลกนี้อีก สามารถละสังโยชน์ 3 ข้อ ได้แล้วยังละ กามราคะ และปฏิฆะ ใค้อีก 2 จึงสรุปว่า สามารถละสังโยชน์ได้ 5 อย่าง ในขั้นมรรค เรียกว่า อนาคามีมรรค ในขั้นผลเรียกว่า อนาคามีผล พระอริยบุคคลผู้ได้บรรลุลุทธิธรรมขั้นนี้เรียกว่า พระอนาคามี เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในขั้นศีลทำได้บริบูรณ์ในขั้นสมาธิ แต่ทำได้พอประมาณในขั้นปัญญา

4. การบรรลุลุทธิธรรมระดับที่ 4 คือ พระอรหันต์ หมายถึง ผู้บรรลุลุทธิธรรมขั้นนี้แล้วเป็นผู้สิ้นกิเลสอาสวะทั้งปวงไม่มีการกลับไปเสวยอีก สามารถละสังโยชน์เพิ่มได้อีก 5 อย่าง คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อหังการ อวิชชา ขั้นมรรคเรียกว่า อรหันตมรรค ขั้นผล เรียกว่า อรหันตผล พระอริยบุคคลผู้บรรลุลุทธิธรรมขั้นนี้เรียกว่า พระอรหันต์ เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในสิกขาสาม คือ ศีลสมาธิ และ ปัญญา

ผู้ได้บรรลุลุทธิธรรม 3 ระดับต้น จัดเป็นพระอริยบุคคลจำพวกพระเสขะ แปลว่า ผู้ต้องศึกษา คือ ยังมีกิจเกี่ยวกับการฝึกฝนอบรมที่จะต้องทำต่อไปอีกเพื่อละสังโยชน์ และบรรลุลุทธิธรรมสูงขึ้นไปจนถึงพระอรหันต์

ส่วนผู้บรรลุลุทธิธรรมระดับสุดท้าย จัดเป็นพระอริยบุคคลจำพวกอเสขะ แปลว่า ผู้ไม่ต้องศึกษา คือ ทำกิจเกี่ยวกับการฝึกฝนอบรมตนเสร็จสิ้นแล้ว ได้บรรลุประโยชน์ตนแล้ว ไม่ต้องปฏิบัติในสิกขาต่อไปไม่มีกิเลสที่ต้องพยายามละต่อไปและไม่มีภูมิธรรมสูงกว่านั้นที่จะต้องขวนขวายบรรลุลุทธิอีก

ระดับของผู้บรรลุลุทธิธรรมกับกิเลสที่ละได้

การบรรลุลุทธิธรรมในพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ 4 ระดับตามการละกิเลสได้ของผู้บรรลุในแต่ละระดับ กิเลสที่เป็นเครื่องกำหนดว่า บุคคลนั้นได้บรรลุภูมิระดับไหนนั้นเรียกว่า สังโยชน์ ซึ่งได้แก่ กิเลสเป็นเครื่องร้อยรัดจิตให้ติดอยู่ในภพมีอยู่ 10 อย่าง คือ

1. สักกายทิฏฐิ ได้แก่ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน คือ เห็นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นตัวตน มีความเที่ยงแท้ยั่งยืน
2. วิจิกิจฉา ได้แก่ ความลังเลสงสัยในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เรื่อง กรรมดี กรรมชั่วว่ามีผลจริงหรือไม่
3. สัตถัพพตปรามาส ได้แก่ ความยึดมั่นในศีลพหุ คือความยึดถือผิดพลาดไปว่า จะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและพหุ โดยสักว่าทำตาม ๆ กันไปอย่างงมงายเห็นเป็นของขลังหรือศักดิ์สิทธิ์ติดอยู่ในรูปแบบพิธีรีตอง ยึดถือด้วยคัมภีร์และทิฏฐิ

4. กามราคะ ได้แก่ ความกำหนัดยินดีในกาม ความติดใจในกามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
5. ปฏิฆะ ได้แก่ ความขัดเคืองใจ ความกระทบกระทั่งในใจ
6. รูปราคะ ได้แก่ ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน ความปรารถนาคืออยากเกิดในรูปภพ
7. อรูปราคะ ได้แก่ ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน ความปรารถนาคือ อยากเกิดในอรูปภพ
8. มานะ ได้แก่ ความถือตัว
9. อุทธัจจะ ได้แก่ ความฟุ้งซ่าน
10. อวิชา ได้แก่ ความไม่รู้หรือริยสังตามความเป็นจริง ⁵

สังโยชน์ 10 อย่างนี้ แบ่งได้เป็น 2 จำพวก คือ

1. โอรัมภาคิยสังโยชน์ ได้แก่ สังโยชน์เบื้องต่ำ หรือชั้นหยาบ คือ สักกายทิฎฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ ⁶
2. อุทัมภาคิยสังโยชน์ ได้แก่ สังโยชน์เบื้องสูง หรือ ชั้นละเอียด คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และ อวิชา ⁷

ธรรมที่สนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรม

การบรรลุธรรมจะเกิดขึ้นได้นอกเหนือจากที่สามารถละกิเลสคือสังโยชน์ในแต่ละระดับได้แล้วยังมีธรรมข้ออื่นที่สนับสนุน ธรรมที่สนับสนุนนี้เรียกว่า “โพธิปักขิยธรรม” ได้แก่ ธรรมที่เกื้อกูลให้เกิดการรู้แจ้ง หรือ ธรรมที่สนับสนุนอริยมรรค มี 37 ประการ คือ สติปัฏฐาน 4 , สัมมัปปธาน 4 , อิทธิบาท 4 , อินทรีย์ 5 , พละ 5 , โภชณงค์ 7 , มรรคมืองค์ 8

1. สติปัฏฐาน ที่ตั้งของสติ หมายถึง การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง โดยอิงอาศัย กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นฐานรองรับมีด้วยกันอยู่ ๔ ประการ คือ

ก. กายานุปัสสนา การตั้งสติกำหนดพิจารณาส่วนประกอบต่าง ๆ ที่รวมกันเป็นร่างกาย คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด

⁵ อง. ทสก. 24 / 13 / 18, พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 289 - 290.

⁶ ส. ม. 19 / 80 / 56 .

⁷ ส. ม. 19 / 181 / 57.

ใสีใหญ่ ใสีน้อย เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ โดยพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงการรวมตัวของส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านั้นไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ยั่งยืน ไม่ใช่ตัวตน

ข. เวทนาอุปัสสนา การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ หรือเฉย ๆ เมื่อคราวได้เห็นรูป ได้ยินเสียง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้ถูกต้อง สัมผัสด้วยกายและได้นึกถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เคยสัมผัสมาแล้วทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยพิจารณาให้เห็นความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงความรู้สึก ไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ยั่งยืน ไม่ใช่ตัวตน

ค. จิตตานุปัสสนา การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต คือความคิดต่าง ๆ อาทิ เช่น พิจารณาคว่าจิตมีราคะหรือไม่มีราคะ จิตมีโทสะหรือไม่มีโทสะ จิตมีโมหะหรือไม่มีโมหะ โดยพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงความคิดเท่านั้นไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ ยั่งยืน ไม่ใช่ตัวตน

ง. ฐัมมานุปัสสนา การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรมคือ นีวรณ 5 * ขันธ์ 5 **
อายตนะ 12 *** โภชนงค์ 7 อริยสัจ 4 โดยพิจารณาให้เห็นว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีอยู่ในคนหรือไม่ เกิดขึ้นเจริญบริบูรณ์และดับไปได้อย่างไร พิจารณาตามความเป็นจริงของธรรมแต่ละอย่าง

* นีวรณ 5 คือ อุกุศลที่ขัดขวางจิตไม่ให้บรรลุความสงบมี 5 อย่าง คือ 1. กามฉันทะ ความติดใจในกาม 2. พยาบาท ความผูกใจ 3. ถีนมิทธะ ความหดหู่ ท้อแท้ และ เหนงซึม 4. อุทธัจจกุกกุงจะ ความฟุ้งซ่าน และ รำคาญ 5. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย. (อง. ปญจก. 22 / 51 / 72, พระราชนิพนธ์ ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม , หน้า 185)

** ขันธ์ 5 คือ กองของนามรูป มี 5 อย่าง คือ 1. รูปขันธ์ กองรูป ร่างกาย หรือ พฤติกรรมและคุณสมบัติต่าง ๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย 2. เวทนาขันธ์ กองเวทนา คือ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือ เฉย ๆ 3. สัญญาขันธ์ คือ ความจำได้หมายรู้ต่าง ๆ ว่า นั่นคน นั่นสัตว์ นั่นหญิง นั่นชาย 4. สังขารขันธ์ กองสังขาร คือ สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่ว หรือ กลาง ๆ มีเจตนาเป็นตัวนำ 5. วิญญาณขันธ์ กองวิญญาณ คือความรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. (ส. ข. 17 / 95 / 58, เรื่องเดียวกัน หน้า 189 - 190)

*** อายตนะ 12 คือ สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ , แคนต่อ หรือ แคนเกิดแห่งความรู้ หมายความว่า เชื่อมต่อกับโลกหรือสภาพแวดล้อมภายนอกให้ปรากฏลักษณะอาการแก่มนุษย์เป็นส่วน ๆ ด้าน ๆ ไป เท่าที่มนุษย์จะมีแคนหรือเครื่องมือสำหรับรับรู้ ดังนั้นคืออายตนะภายใน 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อายตนะภายนอก 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ (อภิ. วิ. 23 / 99 / 85)

ในคัมภีร์อรรถกถาอธิบายคำว่า อายตนะ ไว้หลายนัย เช่น หมายถึง เป็นที่สืบต่อแห่งจิตและเจตสิก คือ เป็นที่ที่จิตเจตสิกทำหน้าที่กันส่วน ๆ , เป็นที่ขยายจิตและเจตสิกให้กว้างขวางออกไป (วิสุทธิ. 3 / 61, สงคท. ฎีกา)

สติปัญญา 4 นี้ เมื่อผู้ฝึกตนปฏิบัติแล้วจะส่งผลให้ถึงความบริสุทธิ์ทำให้หลุดพ้นจากความเศร้าโศกเสียใจ ความพิโรธพิน สามารถดับความทุกข์โทมนัสลงได้ให้บรรลุธรรม คือ อริยสัจ 4 บรรลุนิพพานได้

ดังพุทธพจน์ที่ทรงยกย่องสติปัญญา 4 ว่าเป็นทางสายเอกเพื่อบรรลุนิพพานว่า " ภิกษุทั้งหลาย หนทางสายนี้เป็นทางดำเนินไปสายเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของหมู่สัตว์ เพื่อก้าวล่วงพ้นความโศกเศร้า พิโรธพิน เพื่อความดับสูญไปแห่งทุกข์โทมนัสเพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ทางสายนี้คือ สติปัญญา 4 "⁸

2. สัมมปธาน ความเพียรที่ถูกต้อง หมายถึง ความเพียรในการละความชั่วและทำความดี ซึ่งสนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรมมี 4 อย่าง คือ

- ก. สังวรปธาน เพียรระงับยับยั้งบาปที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น
- ข. ปหานปธาน เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
- ค. ภาวนापธาน เพียรทำกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดมีขึ้น
- ง. อนุรักษฉापธาน เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นมิให้เสื่อมและเจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูรณ์⁹

3. อิทธิบาท หนทางแห่งความสำเร็จ หมายถึง คุณธรรมที่สามารถนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความสำเร็จได้ตามที่ปรารถนา มี 4 อย่าง คือ

- ก. ฉันทะ ความพอใจ
- ข. วิริยะ ความเพียร
- ค. จิตตะ ความมีจิตตั้งมั่น
- ง. วิมังสา ความไตร่ตรอง¹⁰

อิทธิบาท 4 ประการนี้เป็นคุณธรรมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้กิจการงานที่ทำนั้นสำเร็จตามประสงค์ทุกประการ เพราะว่ามีฉันทะ ย่อมทำให้เกิดมีความต้องการ เพราะว่ามีวิริยะ ย่อมทำให้เกิดมีความต้องการที่จะทำงานมีใจรักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะให้ได้ผลที่ดียิ่งขึ้นไป วิริยะ ทำให้คนเรามีความเข้มแข็ง อุตุน และลงมือทำงานด้วย

⁸ ส. ม. 19 / 367 / 123.

เอกายนาวาฬ ภิกขเว มคฺโค สุตตานํ วิสุทฺธิยา โสภปริเทวานํ สมตฺติกมมาย ทุกฺขโทมนสฺสทานิ อคฺคณฺณมมาย ฉฺวยสฺส อธิคฺมมาย นิพฺพานสฺส สจฺฉฉิกริยาย ฯ

⁹ อ. จตุกก. 21 / 69 / 96.

¹⁰ ที. ปา. 11 / 231 / 233.

ความพยายามอย่างต่อเนื่องไม่ทอดทิ้ง จิตตะ ทำให้จิตของผู้ลงมือทำมีความมั่นคง มุ่งมั่นในงานที่
ทำ ไม่เลือนลอย ไม่ฟุ้งซ่าน วิมังสา ทำให้เกิดความรอบรู้ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง
ใคร่ครวญหาเหตุผลและวิธีการต่าง ๆ ในการทำงานเพื่อให้งานนั้นสำเร็จผลตามที่มุ่งหมาย

4. อินทรีย์ ความเป็นใหญ่ หมายถึง คุณธรรมที่เป็นใหญ่ในการทำความคิดด้านต่าง ๆ มี 5 ประการ คือ

ก. สัทธา ความเชื่อมั่นในกรรม ผลกรรม พระปัญญาของพระพุทธเจ้า ความเชื่อ
มั่นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง

ข. วิริยะ ความเพียร

ค. สติ ความระลึกได้

ง. สมာธิ ความตั้งจิตมั่น

จ. ปัญญา ความรู้แจ้งชัดให้เหตุผล ¹¹

อินทรีย์ 5 นี้ สัทธา เป็นใหญ่ในการตัดสินใจเชื่อ วิริยะ เป็นใหญ่ในการ
ประคับประคองจิตให้ก้าวหน้า สติ เป็นใหญ่ในการเกื้อหนุนจิตให้แจ่มชัดด้วยการพิจารณา สมာธิ
เป็นใหญ่ในการควบคุมจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน ปัญญา เป็นใหญ่ในการทำให้รู้ชัดในเหตุผล ในการปฏิบัติ
ธรรมนั้นจากการศึกษาพบว่า ผู้จะบรรลุธรรมจะต้องมีการตัดสินใจเชื่อ มีความเพียร มีความระลึก
ถึงหลักปฏิบัติ มีการพิจารณาให้ชัดเจนมีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหว มีความเข้าใจชัดในเหตุผลของ
การปฏิบัติ

5. พละ กำลัง หมายถึง คุณธรรมที่ทำให้จิตเข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวในอกุศลธรรม
ต่าง ๆ มี 5 อย่าง คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมာธิ ปัญญา ซึ่งเป็นหมวดธรรมอย่างเดียวกับ
อินทรีย์ 5 ที่เรียกว่า พละ เนื่องจากธรรมหมวดนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีจิตเข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวใน
อกุศลธรรมต่าง ๆ คือความไม่เชื่อ ความเกียจคร้าน ความขาดสติ ความฟุ้งซ่าน ความไม่รู้ ¹² จาก
ความหมายนี้บ่งให้ทราบว่าผู้จะบรรลุธรรมได้จึงต้องมีธรรมหมวดนี้จนถึงขั้นกล้าแข็ง สามารถปิด
กั้นอกุศลธรรมต่าง ๆ ฝ่ายตรงข้ามได้

พละ 5 นี้เป็นคุณธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติดำเนินไปสู่พระนิพพานได้ จากการศึกษาพบว่า
พระพุทธเจ้าได้ทรงยกย่องผู้ปฏิบัติตามพละ 5 ไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคงคาหลังไหลบ่าไปสู่ทิศ

¹¹ อง. ปญ.จก. 22 / 13 / 11.

¹² ส. อ. 3 / 353.

ปราจีนแม่ฉันทิ ภิกษุผู้เจริญพละ 5 ประการ กระทำพละ 5 ให้มากขึ้น ย่อมชื่อว่าเป็นผู้น้อมไป
น้อมไป โอนไปสู่พระนิพพานได้ฉันทิ¹³

6. โโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง หมายถึง คุณธรรมที่เป็นองค์ประกอบให้เกิดการรู้แจ้ง
มี 7 ประการ คือ

- ก. สติ ความระลึกได้
- ข. ธัมมวิจยะ ความสอดส่องธรรม
- ค. วิริยะ ความเพียร
- ง. ปีติ ความอิ่มใจ
- จ. ปัสสัทธิ ความสงบกายสงบใจ
- ฉ. สมภาิ ความมีจิตตั้งมั่น
- ช. อุเบกขา ความปล่อยวาง¹⁴

โพชฌงค์นี้มีหลักธรรมคล้ายกันกับโพธิปักขิยธรรมหมวดอื่น ๆ มีเพิ่มเข้ามาใหม่ ก็
เพียง 3 ข้อเท่านั้น คือ มีสติ ปัสสัทธิ และอุเบกขา จึงแสดงให้เห็นว่าในการปฏิบัติธรรมนั้นผู้จะ
บรรลุธรรมต้องมีความอิ่มใจ มีความสงบทั้งกายทั้งใจในขณะเดียวกันนั้น ผู้จะบรรลุธรรมต้องมี
ความอิ่มใจ ในขณะเดียวกันนั้นก็ต้องมีความปล่อยวาง ๆ ไม่ยึดถืออยู่ในธรรมทั้งปวงเพราะได้
พิจารณาเห็นแจ้งชัดตามสภาพความเป็นจริงแล้วนั่นเอง

7. มรรค หมายถึง ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์มี 8 ประการ คือ

- ก. สัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบ
- ข. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ
- ค. สัมมาวาจา เจรจาชอบ
- ง. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ
- จ. สัมมาอาชีวะ อาชีพชอบ
- ฉ. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ
- ช. สัมมาสติ ความระลึกชอบ
- ฉ. สัมมาสมาธิ ความมีจิตตั้งมั่นชอบ¹⁵

¹³ ส. ม. 19 / 1082 / 318.

เสยฺยถาปี ภิกฺขเว คฺงฺคา นที ปาจีนไปฉา ปาจีนปพฺภการา เอวเมว โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ปญฺจ
พลาณี ภาเวนฺโต ปญฺจ พลาณี พหุลีกรโณโต นิพฺพานนินฺโน โหติ นิพฺพานไปโธ นิพฺพานปพฺภาโร ฯ

¹⁴ อภิ.วิ. 35 / 542 / 306 , พระราชวรมุนี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 329.

¹⁵ อภิ.วิ. 35 / 569 / 307.

มรรคมีองค์ 8 ประการนี้เป็นหนทางที่สามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมและนิพพานได้ จัดว่าเป็นพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนาอันเป็นสาเหตุให้เกิดผลแห่งพรหมจรรย์ และผลแห่งพรหมจรรย์ คือ โสคาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตตผล

เมื่อสงเคราะห์ลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จักลงในศีล สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จักลงในสมาธิ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ จักลงในปัญญา จากการศึกษาพบว่า ผู้จะบรรลุธรรมนั้นต้องสมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา จึงจะสามารถกำจัดกิเลส คือ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางและหมดสิ้นไปได้ในที่สุด การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาถือว่าเป็นการศึกษาอบรมจากภายนอกเข้าไปสู่ภายใน จากส่วนที่ง่ายกว่าเข้าไปหาส่วนที่ยากและลึกซึ้งกว่า

โพธิปักขิยธรรม 37 ประการเหล่านี้ เป็นคุณธรรมที่ช่วยอุดหนุนกันเป็นกระบวนการให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงโดยมีปัญญาเป็นตัวนำ จากการศึกษาพบว่า ปัญญาเป็นธรรมที่เป็นตัวนำให้เกิดการบรรลุธรรม ในทุกหมวดของโพธิปักขิยธรรมล้วนแล้วแต่ต้องมีปัญญาอยู่ด้วยทั้งนั้นแต่มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป ในสติปัฏฐาน 4 เรียกว่า อนุปัสสนา ในอิทธิบาท เรียกว่า วิมังสา อินทรีย์ 5 พละ 5 เรียกว่า ปัญญา ในโพชฌงค์ 7 เรียกว่า รัมมวิจยะ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องปัญญาหรือปัญญินทรีย์ว่าเป็นยอดกว่าธรรมข้ออื่น ๆ ในกลุ่มธรรมเหล่านี้ เพราะปัญญาเป็นตัวทำให้รู้แจ้งสภาวะธรรม¹⁶

การศึกษาเพื่อการบรรลุธรรม¹⁷

ในกระบวนการของการเรียนรู้การศึกษาถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้มนุษย์มีความเจริญก้าวหน้าเพราะเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการดำเนินชีวิตที่ดั่งงามและมีประสิทธิภาพ การศึกษาเป็นสื่อที่ดึงเอาความสามารถที่มีอยู่ในตัวออกมา¹⁸ หรือ การศึกษาเป็นการเลี้ยงดูตนให้เจริญเติบโต

¹⁶ วิสุทธิ. 3 / 3 .

ธมมสภาวปฏิบัติคุณขณา ปัญญา ธมมานัน สภาปฏิบัติจากทโมพนธการวิทุสนธสา
อสมโมหปจจุปฏฐานา ๑

¹⁷ คุราชละเอียคไดโน บรรจบ บรรณรุจิ การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระอสิติมหาสาวกกับการบรรลุธรรม , (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย , 2532) , หน้า 64 - 70.

¹⁸ Vidya Rama Taneja, Education Thought and Practice [New Delhi : Sterling
Publisher Private Limited , 1976] PP. 3 - 4.

ในด้านศีลธรรม¹⁹ อันเป็นทฤษฎีหลักในวงการศึกษา ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักทฤษฎีที่ว่าด้วย การศึกษาเพื่อบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนาที่ผู้บรรลุนิพพานได้นั้นจะต้องมีโพธิปักขิยธรรมทั้ง 37 เป็นพื้นฐานเกิดขึ้นอยู่ในจิตใจโดยอาศัยการศึกษาเป็นสื่อเพื่อจะดึงเอาโพธิปักขิยธรรมออกมา การ ศึกษาที่เป็นสื่อคือนั่นมีชื่อเรียกว่า สติกา เนื่องจากเป็นข้อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นเพื่อ ผิดหัดกาย วาจา ใจ ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นจนสามารถได้บรรลุนิพพานที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของการศึกษา และปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาได้ มีอยู่ 3 ประการ คือ

1. อริสติกศึกษา คือ การศึกษาและปฏิบัติในศีลอันยิ่ง หมายถึง การศึกษาและปฏิบัติเพื่อ จะควบคุมพฤติกรรมที่แสดงออกทางกายและทางวาจาอย่างสูง จะเน้นการสำรวมอินทรีย์ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้กระทำความผิดพลาดออกมาทางกาย วาจา เมื่อคราวได้สัมผัสกับกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส การสัมผัส

2. อริจิตตศึกษา คือ การศึกษาและปฏิบัติในจิตอันยิ่ง หมายถึง การศึกษาและปฏิบัติ สำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้ได้คุณธรรมชั้นสูงหรือบรรลุนิพพาน จะเน้นการฝึกจิตให้บรรลุนิพพาน เพื่อข่มและกำจัดนิวรณ์ซึ่งเป็นกองกิเลสที่ขัดขวางจิตไม่ให้เข้าถึงความสงบให้หมดไป จิตที่บรรลุนิพพานนี้เรียกว่า “ฉานจิต” *

3. อริปัญญาศึกษา คือ การศึกษาและปฏิบัติในปัญญาอันยิ่ง หมายถึง การศึกษาและ ปฏิบัติฝึกหัดอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง โดยเน้นการรู้แจ้งเรื่องนามรูป ปัญญาที่รู้แจ้งในนามรูปนี้ มีชื่อเรียกว่า “วิปัสสนาญาณ” **

¹⁹ ibid .

* ฉานจิตมี ๘ ประการ คือ รูปฉาน 4 ได้แก่ ปฐมฉาน (ฉานที่ 1) ทุคฺยฉาน (ฉานที่ 2) ตคฺยฉาน (ฉานที่ 3) จตุตถฉาน (ฉานที่ 4) และอรุณฉาน 4 ได้แก่ อากาศานัญจายตนฉาน (ฉานที่กำหนดอากาศว่าไม่มีที่สิ้นสุด) วิญญาณัญจายตนฉาน (ฉานที่กำหนดว่าวิญญาณไม่มีที่สิ้นสุดเป็นอารมณ์) อากิญจัญญายตนฉาน (ฉานที่กำหนดว่าไม่มีอะไรแม้หนึ่งหนึ่งเป็นอารมณ์) เนวสัจญยานาสัจญญายตนฉาน (ฉานที่กำหนดว่ามีสัจญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัจญญาก็ไม่ใช่เป็นอารมณ์) . (วินย. อ. 1 / 29)

** วิปัสสนาญาณมี 9 ประการ คือ อุทัพพทานุปัสสนาญาณ (ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับของนามรูป) กังคานุปัสสนาญาณ (ญาณอันตามเห็นความดับของนามรูปแต่เพียงอย่างเดียว) ภยคุปฏฐานญาณ (ญาณมองเห็นนามรูปว่าเป็นของน่ากลัว) อาทีนวานุปัสสนาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นโทษของนามรูป) นิพพิทานุปัสสนาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นความเบื่อบาน) มุญฺจิกัมมยตาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นด้วยใคร่จะพ้นจากนามรูป) ปฏิสังขารญาณ (ญาณพิจารณาหาทางพ้นไปจากนามรูป) สังขารูปกขาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นโดยปล่อยวางเสียได้ในสังขารคือนามรูป) ตัจจานุโลมิกญาณ (ญาณพิจารณาเห็นคล้อยตามความเป็นจริงอนุโลมแก่การหยั่งรู้หรือริยัตถ) . (พ.ปฎิ. 31 / 1 / 1)

สิกขาทั้ง 3 ประการนี้ เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถศึกษาและปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในตนได้ก็จะทำให้สามารถละกิเลสได้ มีพุทธคำรัสที่สนับสนุนทฤษฎีนี้กล่าวไว้เป็นหลักฐานในพระไตรปิฎกว่า “ภิกษุผู้เป็นคนมีปัญญา ตั้งมั่นอยู่ในศีล อบรมจิตและปัญญาจนเผาผลาญกิเลสได้และเกิดปัญญารักษาตนได้จึงจะสามารถดำรงชีวิตคือตัดมหาออกไปได้”²⁰

การปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม

การบรรลุธรรมนั้นบุคคลผู้ที่สามารถจะทำได้ต้องมีศีล สมาธิ และ ปัญญาสมบูรณ์ เท่านั้น ในการทำศีล สมาธิและปัญญาให้สมบูรณ์ในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าได้แสดงหลักการปฏิบัติไว้ 2 ประการ คือ

1. สมถภาวนา คือ เจริญสมถะ * หมายถึง การฝึกจิตให้เกิดความสงบ ** โดยใช้อารมณ์เป็นเครื่องยึด
2. วิปัสสนาภาวนา การเจริญวิปัสสนา หมายถึง หลักสำหรับฝึกจิตให้เกิดความเห็นแจ้ง²¹ คือ ให้จิตรู้เห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตาของสังขารเพื่อคลายความยึดมั่น ถือมั่น แล้วบรรลุนิพพานได้ หลักการปฏิบัติทั้ง 2 ประการนี้ ถึงจะมีวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่หลักปฏิบัติทั้ง 2 ก็มีความเกื้อกูลส่งเสริมซึ่งกันและกัน นั่นคือสมถะเป็นปัจจัยเกื้อกูลให้เกิดวิปัสสนาได้ และวิปัสสนาก็เป็นปัจจัยเกื้อกูลให้เกิดสมถะได้เช่นเดียวกัน ***

²⁰ ส.ศค. 15 / 61 20.

สีเล ปติฏฐาย นโร สปลงฺญ จิตฺตํ ปญฺญญจ ภาวํ
อาตปปี นิปโก ภิกขุ อิมํ โส วิชฺฌนฺ ชฎี ฯ

* สมถะ เรียกว่า ฌาน หรือ สมาบัติ หรือ สมาธิ ก็ได้ ส่วนวิปัสสนา เรียกว่า ฌาน หรือ อนุวิปัสสนา หรือ ปัญญา ก็ได้

** ความสงบมี 3 ระดับ คือ 1. ขณิกสมาธิ ความสงบชั่วขณะ 2. อุปจารสมาธิ ความสงบใกล้แน่น 3. อัปปนาสมาธิ ความสงบขั้นแน่นหนา . (อภ. วิ. 35 / 207)

²¹ อจ. ทก. 20 / 275 / 77.

เทว เม ภิกขเว ฐมา วิชฺชาภาตียา กตเม เทว สมโถ จ วิปัสสนา จ ฯ

*** ความเกื้อกูลของหลักปฏิบัติทั้ง 2 ประการนี้ จะเห็นได้จากพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า นตฺถิ ฌานี อปฺปญฺสุต นตฺถิ ปญฺญา อธายโต (แปล) ฌานไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา ปัญญาไม่มีแก่ผู้ไม่ฌาน และว่า สมาธิ ภิกขเว ภาเวถ สมาหิตฺถิ ภิกขเว ยถาภูตํ ปชานาติ (แปล) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายขอเธอทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีจิตเป็นสมาธิย่อมเข้าใจชัดตามความเป็นจริง . (มุ.ธ. 25 / 35 / 65)

ปญฺญาช หิ ภาวิตฺถย โส . (สมาธิ) ภาวิตฺถว โหติ . (แปล) เมื่อเจริญวิปัสสนาได้แล้วก็เท่ากับเจริญสมาธิด้วย . (วิสุทฺธิ. 1 / 122)

โดยเหตุที่หลักการทั้ง 2 ประการมีความเกือบลดต่อกันในพระไตรปิฎกได้แสดงถึงวิธีปฏิบัติของสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาไว้ ดังนี้

1. เจริญสมถะนำวิปัสสนา²² วิธีนี้ปฏิบัติโดยการเจริญสมถะจนกระทั่งจิตสงบแล้วอาศัยความสงบนั้นเป็นพื้นฐานในการยกจิตขึ้นสู่การเจริญวิปัสสนา ในคัมภีร์อรรถกถาปัญจสุทนีกล่าวไว้ว่า “คนบางคนเจริญสมถะให้เกิดเป็นอุปจารสมาธิหรืออัปปนาสมาธิก่อน อันนี้เป็นสมถะต่อมาเขาพิจารณาสมถะนั้นและธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นพร้อมกับสมถะนั้นโดยลักษณะทั้งหลายมีไม่เที่ยงเป็นต้น อันนี้เป็นวิปัสสนาอย่างนี้แหละที่เรียกว่า เจริญสมถะนำวิปัสสนา²³

2. เจริญวิปัสสนานำสมถะ²⁴ วิธีนี้ปฏิบัติโดยการเจริญวิปัสสนาใช้ปัญญาพิจารณาควมรูปจนเกิดความเห็นแจ้ง จนกระทั่งจิตเกิดความสงบ คัมภีร์อรรถกถาปัญจสุทนีกล่าวไว้ว่า “คนบางคนพิจารณาขันธอันเป็นที่ตั้งแห่งการยึดถือ 5 อย่าง โดยลักษณะทั้งหลายที่ไม่เที่ยงเป็นต้น โดยมิได้ทำสมถะให้เกิดขึ้นเกิด อันนี้เป็นวิปัสสนาต่อมาเขาได้ปล่อยวางไม่ยึดถือธรรมทั้งหลายที่เกิดในวิปัสสนานั้นแล้วความแน่วแน่แห่งจิตก็เกิดขึ้น อันนี้เป็นสมถะ อย่างนี้เรียกว่า เจริญวิปัสสนานำสมถะ”²⁵

3. เจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กัน²⁶ วิธีนี้ปฏิบัติโดยการเจริญสมถะได้ขั้นหนึ่งแล้วจึงออกจากสมถะมาพิจารณาธรรมที่เกิดในสมถะนั้นครั้งหนึ่ง ปฏิบัติอย่างนี้เรื่อยไป อรรถกถาปัญจสุทนี ได้กล่าวอธิบายไว้ว่า ปฐมฌานได้แล้วก็ออกจากปฐมฌานนั้นมาพิจารณาสังขาร ครั้นพิจารณาสังขารแล้วก็เข้าสู่ทุติยฌานต่อไปแล้วออกจากทุติยฌานนั้นมาพิจารณาสังขารอีก ทำตาม

²² อจ. จตุกก. 21 / 170 / 212.

สมถปุพฺพกมฺ วิปสฺสนํ ภาเวติ ฯ

²³ ม. อ. 1 / 150.

อิเธกฺโขจฺจ สมถํ อุปจารสมาธิํ วา อัปปนาสมาธิํ วา อุปปาเทติ อหํ สมโถ โส ตถฺยจฺจ
คํสมฺปยุตฺเต จ อนิจฺจาทีนํ วิปสฺสตี อหํ วิปสฺสนา อิติ ปฐมํ สมโถ ปจฺฉา วิปสฺสนา เตน วุจฺจติ
สมถปุพฺพกมฺ วิปสฺสนํ ภาเวติติ ฯ

²⁴ อจ. จตุกก. 21 / 170 / 212.

สมถปุพฺพกมฺ วิปสฺสนํ ภาเวติ ฯ

²⁵ ม. อ. 1 / 150.

อิธ ปนฺนํจฺจ วุตฺตปฺปการํ สมถํ อนุปฺปาเทตฺวา ว ปญฺญาปาทนํกฺขนฺนํ อนิจฺจาทีนํ วิปสฺสตี
อหํ วิปสฺสนา ตสฺส วิปสฺสนาปาริปุริยา ตตฺถ ชาตานิ ธมฺมานํ โวสฺสคฺคการมฺมมโต อุปฺปชฺชตี จิตฺตสฺส
เอกกฺคตา อหํ สมโถ อิติ ปฐมํ วิปสฺสนา ปจฺฉา สมโถ เตน วุจฺจติ วิปสฺสนาปุพฺพกมฺ สมถํ ภาเวติติ ฯ

²⁶ อจ. จตุกก. 21 / 170 / 212.

สมถวิปสฺสนํ อฺคนทฺธํ ภาเวติ ฯ

ได้แสดงไว้ก็เป็นที่น่าสนใจว่า เมื่อบุคคลสามารถบรรลุธรรมในระดับใดก็สามารถพยากรณ์ตนเองได้ ดังคำพยากรณ์ของผู้บรรลุธรรมทั้ง 2 ระดับที่ปรากฏหลักฐาน ดังนี้

การพยากรณ์ตนเองของพระโศคาบัน ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสถึงการพยากรณ์ตนเองของพระอริยบุคคลในระดับนี้ว่า

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ประกอบด้วยความเลื่อมใสอย่างหนักแน่นในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ เมื่อปรารถนาก็จะพึงพยากรณ์ตนเองได้ว่า เรามีนรกสิ้นแล้ว มีกำเนิดสัตว์เครื่องฉนสิ้นแล้ว มีเปรตวิสัยสิ้นแล้ว มีอบาย ทุกคติ วินิบาต สิ้นแล้ว เราเป็นพระโศคาบันมีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงแท้ มีการตรัสรู้เป็นที่ไปในเบื้องหน้า²⁹

การพยากรณ์ตนเองของพระอรหันต์ ในพระไตรปิฎก แสดงว่าพระพุทธเจ้าตรัสถึงการพยากรณ์ตนเองของพระอริยะระดับนี้ ไว้ว่า “อริยสาวก...เมื่อหลุดพ้นแล้วก็รู้ว่าหลุดพ้นแล้ว คือรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว * พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มีอีก”³⁰

การที่ในพระไตรปิฎกได้แสดงหลักฐานให้เห็นการพยากรณ์ตนเองของผู้บรรลุธรรมไว้เพียง 2 ระดับ คือ พระโศคาบัน และพระอรหันต์นั้น ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงภาวะของบุคคลผู้ได้บรรลุธรรมขั้นแรกกับขั้นสุดท้ายในพระพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร โดยไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการพยากรณ์ของผู้บรรลุธรรมขั้นสกทาคามีและขั้นอนาคามี

จากข้อมูลตรงนี้ ทำให้สามารถสรุปความได้ว่า พระโศคาบันนั้นเป็นผู้ที่มีศรัทธามั่นคงหนักแน่นในพระรัตนตรัย ชีวิตจะไม่ตกต่ำอีกจะไม่เกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์เครื่องฉน ในเปรตวิสัย ในอบาย ทุกคติ วินิบาต อีกต่อไป แต่จะทำได้บรรลุธรรมในขั้นสูงขึ้นไป ส่วนพระอรหันต์นั้นเป็นผู้บริสุทธิ์หลุดพ้นแล้วอย่างแท้จริงจากอภิสวะทั้งหลาย เพราะรู้ถูกต้องจึงเป็นเหตุให้ไม่ยึดมั่น ถือมั่น จึงนับได้ว่าได้บรรลุประโยชน์ของตนอย่างเต็มที่³¹ ตามที่ตั้งจิตปรารถนาไว้

²⁹ ที. ม. 10 / 89 / 100 - 101.

อิธ อริยสาวโก พุทฺเธ อเวจฺจอุปฺปาเทน สมฺนาคโต โหติ ธมฺเม อเวจฺจอุปฺปาเทน สมฺนาคโต โหติ.....ฯ เปฯฯ.....สงฺเษ อเวจฺจอุปฺปาเทน สมฺนาคโต โหติ จิณฺณโรโยมิ จิณฺณโรจฺจนโยมิ จิณฺณโรคฺคิวิสโย จิณฺณโรปายทุกฺคิวินิปาโต โสตาปนโนสมิ อวินิปาตธฺมโม นิยโต สมฺโพธิ ปรายโน ฯ

* ชาติสิ้นแล้ว หมายถึง การเกิดของกิเลสที่เป็นเหตุให้ยึดถือในนามรูปสิ้นแล้ว.(อจ. อ. 2 / 191)

³⁰ วินย. มห. 4 / 55 / 64.

อริยสาวโก.....วิมุตฺตสมิ วิมุตฺตมิตฺติ ฉฺฉาณฺ ฯ จิณฺนา ชาติ วุตฺติฯ พุทฺธมฺจริยิ กคฺ กรณฺธิยิ นาปริ อิตฺตคฺคยาติ ปรายาติ ฯ

³¹ อจ. ปญจก. 22 / 326 / 420.

การบรรลุลหกรรมที่สัมพันธ์กับภูมิหลัง

ได้กล่าวถึงการบรรลุลหกรรมและวิธีปฏิบัติตลอดถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีผลต่อการบรรลุลหกรรมมาแล้ว ต่อไปนี้จะได้ศึกษาถึงการบรรลุลหกรรมของอุบาสกที่มีความสัมพันธ์กับภูมิหลังที่ทำมาเป็นอย่างไร

ภูมิหลัง

ภูมิหลังตามที่ได้ศึกษาพบว่าอุบาสกมีภูมิหลังที่มีส่วนเกี่ยวข้องข้องกับการบรรลุลหกรรม 2 ส่วน คือ ภูมิหลังในส่วนที่เป็นอดีตและภูมิหลังส่วนที่เป็นปัจจุบัน

ภูมิหลังส่วนที่เป็นอดีต คือ การได้พบพระพุทธเจ้าในอดีต การได้ทำบุญสำคัญ การตั้งจิตปรารถนา และการเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ภูมิหลังส่วนนี้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการบรรลุลหกรรมของอุบาสก เพราะการได้พบพระพุทธเจ้าทำให้ท่านได้ทำบุญสำคัญและได้ตั้งจิตปรารถนาเพื่อบรรลุลหกรรมและเพื่อเป็นอุบาสกผู้เลิศ และระหว่างที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ท่านก็ได้สั่งสมบุญเพื่อสิ่งนี้ไว้

ภูมิหลังส่วนปัจจุบัน คือ วรรณะ ชาติภูมิ สถานภาพทางสังคม การศึกษา และ อุปนิสัย ภูมิหลังในส่วนนี้ทั้งวรรณะ ชาติภูมิ สถานภาพทางสังคม และ การศึกษามีได้เกี่ยวข้องโดยตรงในการสนับสนุนหรือขัดขวางต่อการบรรลุลหกรรมของอุบาสก ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เองจึงมีผู้เข้ามาเป็นอุบาสกจากวรรณะต่าง ๆ เพราะภูมิหลังในส่วนนี้มีได้มีผลเกี่ยวข้องโดยตรงกับการบรรลุลหกรรม

ภูมิหลังในส่วนปัจจุบันมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการบรรลุลหกรรมแต่ก็มีคำกล่าวสนับสนุนว่า "สัตว์ทั้งหลายบริสุทธได้ด้วยการทำกรรม ด้วยการทำวิชาให้เกิดด้วยการประพฤติธรรมด้วยการรักษาศีลและด้วยการดำเนินชีวิตอันสูงสุดไม่ใช่บริสุทธได้ด้วยตระกูลหรือทรัพย์"³²

อรหํ ชินาสโว วุสิตวา กตกรณิโย โอิหิตกาโร อนุปปตตสทตโต ปริกขินภวสโยชโน
สมมทณญวิมุตโต.....๑

³² ส. ต. 15 / 275 / 78.

กมฺภี วิชฺชา จ ธมฺโม จ สึถํ ชีวิตมุตฺตมํ

เอเตน สุชฺฌเนติ

น โคตเตน น ธเนน वा ๑

ลักษณะการบรรลุธรรมของอุบาสก

การบรรลุธรรมของอุบาสกนั้นไม่ต่างกับการบรรลุธรรมของพุทธบริษัทประเภทอื่น กล่าวคือ หลังจากที่ได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกแล้ว อุบาสกได้ตั้งใจศึกษาธรรมคือ การดำรงตนตั้งมั่นอยู่ในศีลอย่างเคร่งครัดเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการทำสมาธิให้เกิดขึ้นอันส่งผลให้ได้มาซึ่งปัญญาผู้แจ้งในสัจธรรม หมายถึง ได้ญาณทัสสนะความเห็นแจ้งด้วยญาณว่า สิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงย่อมมีการดับไปเป็นธรรมดา

อุบาสกเมื่อรักษาศีลได้บริบูรณ์แล้วสมาธิและปัญญาก็เกิดขึ้นได้ ดังนั้นจึงได้ข้อสรุปเป็นประเด็นสำคัญว่า บุคคลผู้ที่จะทำสมาธิให้ได้ผลจะต้องมีศีลเป็นพื้นฐานของจิตใจเสียก่อน จึงจะทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์คือสมาธิได้ เมื่อมีสมาธิแล้วการบำเพ็ญเพียรอย่างถูกวิธีจะสามารถได้ปัญญาอันนำไปสู่การบรรลุมรรคผลได้ เนื่องจากหลักธรรมทั้ง 3 นี้มีส่วนสนับสนุนกัน ดังข้อความในพระไตรปิฎกว่า “บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น ย่อมรู้เห็นตามความเป็นจริง นี่เป็นธรรมดา”³³

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า บุคคลเมื่อดำรงตนอยู่ในศีลและรักษาศีลให้บริสุทธิ์สามารถทำจิตสงบเกิดสมาธิได้ เมื่อได้สมาธิแล้วตั้งใจปฏิบัติธรรมก็สามารถเกิดปัญญาผู้แจ้งในสรรพสิ่งได้จะใช้วิธีปฏิบัติเริ่มด้วยเจริญสมถกรรมฐานก่อนหรือจะเจริญวิปัสสนากรรมฐานก่อนก็ได้ขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาและภูมิธรรมของผู้นั้นเป็นสำคัญ

อุบาสกได้ปฏิบัติตนตามหลักธรรมเดียวกันนี้ คือ การการรักษาศีลให้บริบูรณ์ ผิดเจริญสมาธิภาวนาอยู่เป็นประจำจึงทำให้บรรลุมรรคผลได้ตามที่ตั้งจิตปรารถนาไว้ ต่อไปนี้จะแสดงลักษณะการบรรลุมรรคผลของอุบาสกว่าท่านเหล่านั้นได้ฟังธรรมแล้วปฏิบัติตนอย่างไรจึงได้บรรลุมรรคผลได้

1. พระเจ้าพิมพิสารและบริวาร 11 นพุต

พระเจ้าพิมพิสารและบริวารหลังจากได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอนุพพิทกาทิพระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่า ธรรมกถา 5 ประการมีคุณและอานิสงส์ต่างกัน คือ การให้ทาน การรักษาศีล มีคุณและอานิสงส์เพียงเพื่อการได้บังเกิดในสวรรค์ เมื่อเข้าถึงสวรรค์แล้วก็ยังติดอยู่ในกามคุณอันเป็นโทษที่ทำให้พบกับความเสื่อม และโทษของความต่ำทรามความเศร้าหมองของกามคุณรวมไปถึงอานิสงส์ในการออกจากกามว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐสุดเนื่องจากเป็นทางแห่งพรหมจรรย์”³⁴ แล้วมีจิตสงบ เกิดความศรัทธาเลื่อมใส จึงกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบภูมิธรรม

³³ อจ. ทศก. 24 / 2 / 3.

³⁴ วินย. มหา. 4 / 58 / 67.

ของตนเพื่อรับพระธรรมเทศนาอันนำไปสู่ความสำเร็จต่อไปพระพุทธเจ้าได้อริยสัจ 4 อันกล่าวถึงเรื่องความจริงของสรรพสิ่งให้ฟัง พระองค์และบริวารได้ปฏิบัติธรรมและเจริญวิปัสสนาพิจารณาตามพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในที่สุดเกิดความรู้แจ้งชัดในสรรพสิ่งว่า " สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมคว่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา " ³⁵ พระองค์และบริวาร 11 นหุตได้บรรลุโศคาปัตติผล ส่วนบริวารอีก 1 นหุต* ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

2. สีหเสนาบดี

ท่านได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้ทูลถามปัญหาที่ตนเองสงสัยหลายเรื่อง ได้รับฟังคำอธิบายแล้วมีจิตเลื่อมใส จึงได้ประกาศตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิตต่อมามีภายหลังได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่อง อานุพพิกถาแล้วมีจิตใจเกิดศรัทธาเลื่อมใสต่อมามีภายหลังได้ฟังธรรมคืออริยสัจ 4 ท่านได้เจริญวิปัสสนาพิจารณาตามพระธรรมเกิดความเห็นแจ้งในสังขาร โดยใจความว่า " สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลมีความดับไปเป็นธรรมดา คุณผ้าที่ชาวสะอาคปราศจากมลทินควรรับน้ำข้อมเป็นอย่างดี " ³⁶ ได้บรรลุมรรคผลในที่นั้น

3. เวลัญจกัจจกานพราหมณ์

ท่านเดินทางไกลมาจากนครราชคฤห์เพื่อไปยังอันธกวินทชนบทพร้อมด้วยหมู่เกวียน 500 เล่มบรรทุกน้ำอ้อยงอบ ได้พบพระพุทธเจ้าในระหว่างทางจึงถวายน้ำอ้อยแก่พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ 1,250 รูป พอลถวายจนพอใจแล้วแต่น้ำอ้อยงอบยังเหลือจึงตั้งใจจะถวายให้หมด แต่พระพุทธเจ้าแนะนำไปเททิ้งเพราะเห็นว่าเป็นของข่อยยาก ท่านได้เทน้ำอ้อยงอบนั้นลงบนพื้น และเทลงในน้ำปรากฏว่ามีเสียงดัง ฟันโอยขึ้นทำให้น้ำที่สงบกลับเดือดพล่าน ท่านเห็นเห็นการนั้นจึงพิจารณาเหตุการณ์นั้นเกิดความสลดใจ เพราะเห็นความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติเกิดความเบื่อหน่ายในชีวิต ภายหลังจากได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอานุพพิกถาและอริยสัจ 4 ท่านได้ตั้งใจปฏิบัติ

อลโข ภควา.....อนุปฺพิทกั กเถสิ เตยยถท ทานกถ สิลกถ สคฺคกถ กามานั
อาทินว โอรารุ สงฺกิลเสถ เนกขมฺเม อานิสฺส ปกาเสสิ ฯ

³⁵ วินย. มห. 4 / 58 / 67.

ขงฺกณฺธิ สมฺทชฺชมนั สพฺพนตฺ นิโรชฺชมนั ฯ

* 1 นหุต เท่ากับ 10,000 ดังนั้น 11 นหุตก็เท่ากับ 110,000. (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, หน้า 530)

³⁶ วินย. มห. 5 / 80 / 106.

เตยฺยถาปี นาม สุทฺธึ วตฺถถ อปคคาทาทกั สมฺมเทว ราชนั ปฏิกุณฺเฑยฺย..... ฯ เป ฯ
ขงฺกณฺธิ สมฺทชฺชมนั สพฺพนตฺ นิโรชฺชมนฺติ ฯ

วิปัสสนากรรมฐานใช้ปัญญาพิจารณาพระธรรมเทศนาได้เห็นแจ้งในสังขธรรมได้บรรลุโศคาปัตติผลในวันนั้น³⁷

4. เมณฑกเศรษฐี

ท่านเป็นชาวเมืองภัททิยะ ได้ทราบพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าแล้วเกิดศรัทธาจึงเดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอนุพพพิกขาได้ปฏิบัติธรรมเจริญปัญญาพิจารณาได้เห็นโทษและความไม่เที่ยงของกามคุณเกิดความเบื่อหน่ายที่จะดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้กามคุณภายหลังได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอริยสัจ 4 ท่านได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนาไม่นานได้บรรลุโศคาปัตติผลพร้อมกับภริยา บุตร สะไ้ และ ทาส³⁸

5. โรฆมัลลกษัตริย์

พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองกุสินาราเคยเป็นสหายของพระอานนท์ ท่านได้ฟังพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าเกิดความเลื่อมใส ต่อมาภายหลังท่านได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องเดียวกันกับอุบาสกคนอื่นท่านได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมโดยการได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานไม่นานได้บรรลุโศคาปัตติผล³⁹

6. หมอชีวกโกมารภัจจ์

ท่านเป็นชาวเมืองราชคฤห์ที่เรียนจบแพทย์ได้รักษาคนไข้หายจากโรคร้ายมากมาย ท่านได้ถวายตัวเป็นผู้รักษาโรคของพระพุทธเจ้าและพระสาวก วันหนึ่งท่านถามปัญหาข้อข้องใจเกี่ยวกับเรื่องการฉนเนื้อ เมื่อได้ฟังคำอธิบายแล้วเกิดความเลื่อมใส ต่อมาได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอนุพพพิกขาและอริยสัจ 4 ได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานพิจารณาตามพระธรรมเทศนาได้บรรลุโศคาปัตติผลในเวลาต่อมา⁴⁰

7. อนาถบิณฑิกเศรษฐี

ท่านเป็นชาวเมืองสาวัตถี สมัยหนึ่งท่านได้ไปทำธุระที่เมืองราชคฤห์ได้เห็นท่านเศรษฐีเมืองราชคฤห์นิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสาวกมาฉัน ภายหลังได้ถามปัญหาข้อข้องใจกับพระพุทธเจ้าได้ฟังคำอธิบายแล้วเกิดความเลื่อมใส ต่อมาได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอนุพพพิกขาและอริยสัจ 4

³⁷ วินย. มหา. 5 / 65 / 85.

³⁸ วินย. มหา. 5 / 84 / 116.

³⁹ วินย. มหา. 5 / 88 / 126 - 127.

⁴⁰ วินย. มหา. 5 / 128 - 129 / 170 - 173.

ท่านได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานพิจารณาหลักธรรมพระธรรมเทศนาไม่นานได้บรรลุโศคาปัตติผล⁴¹

8. โปกขรชาติพราหมณ์

ท่านเป็นชาวบ้านอินฉานังคละ ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ปกครองเมืองอุกกัฏฐะได้ฟังพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้ามีความคิดว่า การเห็นพระพุทธเจ้านั้นเป็นการดี ภายหลังได้พบพระพุทธเจ้าเกิดความสงสัยเรื่องมหาปุริสลักษณะ 2 ประการ คือ พระชีวหา และ พระคุษะที่อยู่ใฝ่ก พระพุทธเจ้าทรงทราบวาระจิตท่านจึงได้แสดงให้ดูเกิดศรัทธาเชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีคติที่ประเสริฐตามคำพยากรณ์แน่นอน คือ อยู่ครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าออกบวชทรงธรรมจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต่อมาได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องเดียวกับอุบาสกคนอื่น ๆ ท่านได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมไม่นานได้บรรลุโศคาปัตติผล⁴²

9. กุฏทันตพราหมณ์

ท่านเป็นชาวบ้านขามุตตะแคววันมคธ วันหนึ่งท่านได้จัดเตรียมทำมหาญญด้วยสัตว์ชนิดละ 700 ตัวได้ฟังเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าว่าทรงรู้เรื่องอัญญาประเสริฐ 3 ประการที่มีบริวาร 16 จึงปรารถนาจะไปเฝ้าเพื่อถามปัญหาเรื่องอัญญา ภายหลังท่านได้ถามปัญหากับพระพุทธเจ้า ๆ ได้อธิบายเรื่องการบูชาอัญญาที่ประเสริฐให้ฟังว่าการบูชาอัญญาที่ประเสริฐคือการบูชาอัญญาด้วยการปฏิบัติธรรม ท่านฟังคำอธิบายเกิดความเลื่อมใสเลิกการบูชาอัญญาทิ้งไป ภายหลังได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่อง อานุพพิกธาและอริยสัง 4 ท่านได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานใช้ปัญญาพิจารณาไม่นานได้บรรลุโศคาปัตติผล⁴³

10. วาเสฏฐะ และ ภารทวาชะ

ท่านทั้งสองเป็นชาวเมืองสาวัตถี ได้ถามปัญหาเรื่องไตรเพทและหนทางที่จะไปอยู่กับพระพรหม พระพุทธเจ้าตรัสถามถึงการปฏิบัติของพราหมณ์หลายอย่างและได้อธิบายธรรมและตอบปัญหา ท่านทั้งสองฟังอธิบายนั้นแล้วเกิดความเลื่อมใส ภายหลังได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่อง อานุพพิกธาและอริยสังได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมฝึกเจริญวิปัสสนากรรมฐานไม่นานได้บรรลุโศคาปัตติผล⁴⁴ ต่อมาในภายหลังท่านทั้งสองได้บวชแล้วตั้งใจปฏิบัติปฏิบัติธรรมได้บรรลุอรหัตผล

⁴¹ วินย. จุล. 7 / 250 - 251 / 75 - 76.

⁴² ที. สีล. 9 / 176 / 140 .

⁴³ ที. สีล. 9 / 237 / 190.

⁴⁴ ที. สีล. 9 / 385 / 312.

11. หัตถอภวภวชาวเมืองอาฬวี

ท่านเป็นชาวแคว้นโกศล ตอนเป็นเด็กถูกนำไปเป็นอาหารแก่ยักษ์ แต่ยักษ์ฟังธรรมเทศนาแล้วได้บรรลุโศคาปัตติผลเกิดความละอายจึงไม่รับไว้เหมือนเคยได้มอบเด็กไว้ในพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้า ๆ ทรงรับแล้วได้มอบให้แก่ยักษ์อีกครั้ง ฝ่ายยักษ์ก็ได้มอบให้แก่ราชบุรุษ ท่านจึงได้ชื่อว่า หัตถอภวภว

ต่อมาท่านได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอนุพพิทกาและอริยสัง 4 ท่านได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานไม่นานได้บรรลุโศคาปัตติผล ต่อมาภายหลังท่านได้ศึกษาปฏิบัติธรรมที่สูงขึ้นได้บรรลุอนาคามีผล เพราะผลกรรมดีในอดีตชาติท่านเคยตั้งจิตปรารถนาและเคยทำบุญมามากมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตระจึงประสบความสำเร็จในชาตินี้⁴⁵

12. พระเจ้ามหาหวมะสากยะ

ท่านฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอนุพพิทกาและอริยสัง 4 ได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนาพิจารณาตามหลักธรรมนั้นไม่นานได้บรรลุโศคาปัตติผล ภายหลังได้ปฏิบัติธรรมเคร่งครัดขึ้นได้บรรลุอนาคามี เพราะในอดีตชาติท่านเคยทำความดีด้วยการถวายทานอย่างมหาศาลและเคยตั้งจิตปรารถนาไว้จึงประสบผลสำเร็จในชาตินี้

13. อุคคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลี

ท่านเกิดในตระกูลของเศรษฐีชาวเมืองเวสาลี ได้ตั้งปัญหาถามพระพุทธเจ้าว่า อะไรเป็นเหตุปัจจัย ทำให้สัตว์บางพวกนิพพานบางพวกไม่นิพพาน พระพุทธเจ้าตอบว่า อุปาทานคือการยึดติดในกามคุณ 5 คือรูปเป็นต้นเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สัตว์ไม่นิพพาน การไม่มีอุปาทานคือการยึดติดในกามคุณ 5 คือ รูปเป็นต้นเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สัตว์นิพพาน⁴⁶ ท่านได้ฟังคำอธิบายแล้วเกิดความเลื่อมใส ต่อมาได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอนุพพิทกาและอริยสัง 4 ได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานไม่นานได้บรรลุโศคาปัตติผล ภายหลังได้บำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรมต่อไปได้บรรลุอนาคามีผลเพราะได้ตั้งจิตปรารถนาไว้แต่อดีตชาติ

14. อุคคคฤหบดีชาวบ้านหัตถิกาม

ท่านเกิดในตระกูลเศรษฐี ท่านเมาสุราถึง 7 วัน ต่อมาได้มาพบพระพุทธเจ้ามีความละอายเกิดความเลื่อมใสขึ้นความเมาที่มีอยู่ก็สร้างหายไป ท่านได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่อง สามกัณฐิกาเทศนาพรรณนาถึงเรื่อง ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค พระพุทธเจ้าได้นำเอาผืนผ้าที่สะอาดไม่สกปรกให้ท่านพิจารณาว่าเป็นผ้าที่เหมาะสมที่จะรับน้ำข้อมมาเป็นเครื่องเปรียบเทียบ ให้ฟัง ท่าน

⁴⁵ อภ. อ. 1 / 342 - 345.

⁴⁶ ส. สท. 18 / 183 / 130.

ได้ตั้งใจเจริญสมณะและวิปัสสนาธุสนิณค้ำนั้น ไม่นานได้บรรลุโศคาปัตติผล ต่อมาในภายหลังท่าน ได้ปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดก็ได้บรรลุอนาคามีผลเพราะได้ตั้งจิตปรารถนามาแต่อดีตชาติ

15. สุรธัมพัฏฐอุบาสก

ท่านเป็นลูกเศรษฐี เมื่อตอนเป็นหนุ่มท่านเป็นอุปัฏฐากของพวกอัญญาเดียริถย์ ต่อมาใน เช้าวันหนึ่งได้พบพระพุทธเจ้าที่ประตุนิเวศน์ในเวลาอาหาร จึงได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าฟังพระธรรม เทศนา พระองค์แสดงธรรมตามจริตของท่าน ท่านได้ศึกษากรรมฐานทั้ง 2 ประการแล้วได้ลงมือ ปฏิบัติธรรมด้วยการการเจริญวิปัสสนาไม่นานได้บรรลุโศคาปัตติผล ท่านเป็นผู้มีความเลื่อมใสไม่ ห้วนไหวง่ายเคยถูกมารบกวอนก็ไม่ห้วนไหว ต่อมาภายหลังตั้งใจปฏิบัติธรรมได้บรรลุอนาคามีผล พระพุทธเจ้าทรงยกย่องท่านว่าเป็นเลิศกว่าผู้อื่นในทางเป็นผู้เลื่อมใสไม่ห้วนไหวเพราะเคยตั้งจิต ปรารถนาไว้ในอดีตชาติ⁴⁷

16. นกุลบิดาคฤหบดี

ท่านเกิดในตระกูลเศรษฐีนครสูงสูมารคีรี แคว้นภคคะ ท่านและภรรยาได้เข้าเฝ้าพระ พุทธเจ้าครั้งแรกตั้งความสำคัญว่า พระพุทธเจ้าเป็นบุตรเพราะความรักที่ติดตามมาตลอดกาลนาน เนื่องจากท่านทั้งสองนั้นในชาติก่อน ๆ นั้นเคยเป็นบิดา มารดา ฟู ย่า อา น้ำ ลุง ป้า ของพระพุทธ เจ้ามาอย่างละ 500 ชาติ ดังนั้นพอเห็นพระพุทธเจ้าแล้วจึงสำคัญว่าเป็นบุตร พระพุทธเจ้ามิได้ตรัส ห้ามในขณะที่จิตของท่านทั้งสองยังไม่รู้สึกตัว พอท่านทั้งสองกลับได้สติตามเดิมจึงได้ตรวจดู อุปนิสัยของท่านแล้วทราบที่ท่านมีจิตพร้อมที่จะรับฟังพระธรรมเทศนา จึงได้แสดงธรรมเทศนา ให้ฟัง ท่านได้เจริญวิปัสสนาพิจารณาตามได้บรรลุโศคาปัตติผล ต่อมาท่านได้รับการยกย่องว่าเป็น เลิศกว่าผู้อื่นในทางเป็นผู้ศรัทธา⁴⁸

17. อุบาสิกคฤหบดี

ท่านเป็นชาวเมืองนาลันทา ได้ฟังคำที่ทิมตปัสสีนิครนถ์สนทนากับพระพุทธเจ้าเรื่อง การบัญญัติกรรมของนิครนถ์ แต่พวกนิครนถ์ไม่เคยบัญญัติกรรมเคยแต่บัญญัติ " ทัณห์ " ซึ่งมีอยู่ 3 อย่าง คือ ทัณห์ทางกาย ทัณห์ทางวาจา ทัณห์ทางใจ และบอกว่าทัณห์ทางกายมีโทษมากเมื่อถูกชัก ถามย้าถึง 3 ครั้งก็ยิ่งยืนยันเหมือนเดิม

ท่านอุบาสิกได้ฟังแล้วมีความประสงค์จะไปยกวาทะในเรื่องนี้ ถูกทิมตปัสสีนิครนถ์คัด ค้านไว้เพราะกลัวว่าท่านจะเสียทีพระพุทธเจ้า ท่านไม่เชื่อได้ทูลถามปัญหาหลาย ๆ เรื่องตามที่ นิครนถ์สนทนากับพระพุทธเจ้าและได้กล่าวยืนยันว่านิครนถ์พูดมีหลักการโต้ตอบปัญหามากมาย

⁴⁷ อง. อ. 1 / 348 - 349.

⁴⁸ อง. อ. 1 / 351 - 352.

จนในที่สุดได้ฟังคำอธิบายแล้วเกิดความเลื่อมใสและได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอนุพพิกกา 5 และอริยสัจ 4 ท่านได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานไม่นานได้บรรลุโศคาปัตติผล⁴⁹

18. โพธิราชกุมาร

พระองค์ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าตอนที่ฉลองปราสาทได้ปูผ้าขาวแล้วตั้งจิตอธิษฐานว่า ถ้าตนจักได้บุตรหรือธิดา ขอให้พระพุทธเจ้าเหยียบผ้าขาวที่ตนเองปูไว้ พระพุทธเจ้าไม่ทรงเหยียบ เพราะรู้ถึงความไม่สำเรีงนั้น ท่านจึงถามสาเหตุที่ไม่ทรงเหยียบ พระพุทธเจ้าจึงแสดงเรื่องในอดีตของท่านให้ท่านฟัง และได้แสดงพระธรรมเทศนาว่า " บุคคลเมื่อสำคัญตนว่าเป็นที่รักอยู่ไม่พึงประมาท รักษาตนแม้ในวัยทั้ง 3 เมื่อไม่อาจได้อย่างนั้น พึงรักษาให้ได้แม้ในวัยหนึ่ง " ⁵⁰ ท่านได้เจริญวิปัสสนาพิจารณาตามกระแสพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุโศคาปัตติผล

19. พรหมายุพราหมณ์

ท่านเป็นชาวเมืองมิลิตามีความรู้เชี่ยวชาญในไตรเพทและศาสตร์อื่น ๆ ท่านได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและถามปัญหาว่า" บุคคลเช่นไรจึงชื่อว่าเป็นพราหมณ์ เช่นไรชื่อว่าเป็นผู้จบเวท เช่นไรชื่อว่าเป็นผู้มีวิชา 3 บัณฑิตกล่าวบุคคลเช่นไรชื่อว่าเป็นผู้มีความสวัสดี เช่นไรชื่อว่าเป็นอรหันต์ เช่นไรชื่อว่ามีคุณครบถ้วน เช่นไรชื่อว่าเป็นมุนี และบัณฑิตกล่าวบุคคลเช่นไรว่าเป็นพุทธะ " พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า " ผู้ใดระลึกชาติก่อน ๆ ได้ เห็นสวรรค์ และ อุบายบรรลุถึงความสิ้นชาติ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นมุนีผู้รู้ยิ่งถึงที่สุด มุนีนั้นย่อมรู้จิตอันบริสุทธิ์อันพ้นแล้วจากราคะทั้งหลายโดยประการทั้งปวง เป็นผู้ละชาติและมรณะได้แล้ว ชื่อว่ามีคุณครบถ้วนแห่งพรหมจรรย์ชื่อว่าถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวงบัณฑิตกล่าวบุคคลนั้นว่าเป็นพุทธะ"⁵¹ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสตอบเสร็จท่านพราหมณ์เกิดความเลื่อมใสประกาศตนเป็นอุบาสก ต่อมาท่านได้ฟังพระธรรมเทศนา เรื่อง อนุพพิกกาและ อริยสัจ 4 ได้ตั้งใจปฏิบัติไม่นานได้บรรลุบรรลุปุโรคาปัตติผล

⁴⁹ ม. ม. 13 / 71 / 66.

⁵⁰ ธ. อ. 6 / 114.

อศฺคานํ หิ ปิยํ มณฺญฺมานนํ ติสฺสึปี วณฺสุ อปฺปมคฺเตน อตฺตา รกฺขิตพฺโพ เหวํ
อศฺกโกณฺเตน เอกวณฺปี รกฺขิตพฺโพหวํ ฯ

⁵¹ ม.ม. 13 / 596 - 597 / 5743 - 544.

บุพเพนิวาสํ โย เวทํ สกฺคาปายณฺจ ปสฺสตี

อโถ ชาตีกุขํ ปตฺโต อภิญญาโวสิตํ มุนี

จิตฺตํ วิสุทฺธํ ชานาตี มุตฺตํ ราเกหิ สพฺพโส

ปหีนชาติมรโณ พุทฺทมจฺริยสฺส เกวลี

ปารุญฺ สพฺพมฺมานํ พุทฺโธ ตาถิ ปวฺจจตีติ ฯ

20. สันตติมหาอำมาตย์

ท่านได้รับความทุกข์เพราะสูญเสียภรรยาไปจึงได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ถามปัญหา กับพระพุทธเจ้า พระองค์ได้แสดงพระธรรมเทศนาให้ฟังว่า กิเลสเครื่องกังวลใดมีอยู่ในกาลก่อน เธอจงยังกิเลสเครื่องกังวลนั้นให้เหือดแห้งไป กิเลสเครื่องกังวลจงอย่ามีแก่เธอในภายหลัง ถ้าเธอ จักไม่ยึดมั่นในท่ามกลาง จักเป็นผู้สงบระงับเที่ยวไป⁵² ท่านได้เจริญวิปัสสนาพิจารณาตามพระ ธรรมเทศนาก็ได้บรรลอรหัตผล

21. นายพรานกุกกภูมิต

ท่านได้ผู้ถามในพระพุทธเจ้าคิดว่าพระองค์เป็นผู้ปล่อยเนื้อที่ติดบ่วงของตนแต่ ถูกพระพุทธองค์ทรมานได้รับความลำบากจนในที่สุดทราบเรื่องว่าตนทำผิดจึงสำนึกได้และฟังพระ ธรรมเทศนาชื่อ อนุพพิทถาและ อริยสัจ 4 ได้เจริญวิปัสสนาพิจารณาตามก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล

22. วิสาขอุบาสก

ท่านเป็นผู้หนึ่งในหมู่พราหมณ์และคฤหบดีบริวารของพระเจ้าพิมพิสารจำนวน 12 นหุตได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่อง อนุพพิทถา 5 และ อริยสัจ 4 แล้วได้บรรลุโสดาปัตติผล ต่อ มาในภายหลังได้ฟังธรรมและเจริญวิปัสสนาตามพระธรรมเทศนาได้บรรลุนาคามีผล ท่านกลายเป็นคนสงบเสถียรไม่รำเรงเหมือนแต่ก่อน ไม่ค่อยพุดจา ทำให้นางธรรมทินนาผู้ภรรยาเกิดความ อึดอัดในที่สุดท่านได้บอกแก่นางว่าตนได้บรรลุธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วจึงมีภริยาเปลี่ยนไป⁵³

23. นายกาลบุตรอนาถบิณฑิกเศรษฐี

ท่านเป็นผู้ที่ไม่ชอบฟังธรรมและอุปัฏฐากพระภิกษุสงฆ์เหมือนกับบิดาคงนั้นท่าน อนาถบิณฑิกเศรษฐีจึงได้ออกอุบายให้เขาไปฟังธรรมโดยการจ้างด้วยเงินทองในที่สุดท่านได้ฟัง ธรรมของพระพุทธเจ้าได้บรรลุธรรมชั้น โสดาปัตติผลเพราะได้เจริญวิปัสสนาพิจารณาจนเกิด ความเห็นแจ้งในสังขาร ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต⁵⁴

⁵² ธ. อ. 5 / 71 / 75.

ยี่ ปุพเพ คี วิโสเสหิ ปจฺจมา เต มาหุ กิณฺจนี
มชฺฌเณ เจ โน กเสสฺสตี อุปสนฺโต จริตฺสสึตี ฯ

⁵³ ม. ม. 12 / 506 - 507 / 547 - 549.

⁵⁴ ธ. อ. 6 / 159 - 161.

24. พระเจ้าสุทโธทนะ

พระองค์เป็นกษัตริย์ที่ทรงคุณธรรมค้ำึงถึงความถูกต้องเป็นสิ่งสำคัญเป็นผู้ที่ทูลขอให้พระพุทธรเจ้าทรงบัญญัติห้ามมิให้กุลบุตรผู้มุ่งจะออกบวชโดยที่ยังไม่ได้รับอนุญาตจากบิดามารดา ครั้งหนึ่งพระองค์ได้รับทราบข่าวการเสด็จกลับมาเยี่ยมเมืองของพระพุทธรเจ้าเพื่อโปรดพระประยูรญาติ แต่มิได้ทรงนิมนต์พระพุทธรเจ้าเพื่อฉันภัตตาหารเพราะนึกในใจว่าพระพุทธรเจ้าต้องเสด็จมายังพระราชนิเวศน์ แต่พระพุทธรเจ้าได้เสด็จบิณฑบาตในพระนครมิได้มายังพระราชนิเวศน์ พระองค์ได้รับทราบข่าวจึงกราบทูลให้ทราบว่าทรงทำให้พระองค์ละอายและนำความเสื่อมเสียมาให้แก่วงศ์ตระกูล พระพุทธรเจ้าจึงได้ทรงตรัสตอบว่า พระองค์มิได้ทำให้ตระกูลของพระราชาเสื่อมแต่พระองค์ได้ปฏิบัติตามวงศ์ของพระองค์คือการเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตได้ตรัสว่า " บรรพชิตไม่พึงประมาทในก้อนข้าว อันตนพึงลุกขึ้นยืนรับ บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า " ⁵⁵ จากนั้นได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาให้ฟังพอจบพระราชาได้บรรลุโศคาปัตติผลต่อมาในภายหลังพระราชาได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุอรหัตตผล

25. พระเจ้าปเสนทิโกศล

พระองค์ได้เข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้าหลายครั้งและทูลถามปัญหาข้อข้องใจหลายอย่าง เช่นถามว่า ธรรมก็ประการเกิดในบุคคลย่อมบังเกิดเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่สบาย พระพุทธรเจ้าตรัสตอบว่า ธรรม 3 ประการ คือ โลภะ โทสะ โมหะ ที่เกิดในบุคคลย่อมบังเกิดเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่สบาย เพราะย่อมฆ่าบุคคลใจบาปเหมือนขุยไผ่ย่อมฆ่าต้นไผ่ ต่อมาได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่อง อานุพพิททาและอริยสัง 4 ได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมไม่นานได้บรรลุโศคาปัตติผล

26. โฉมิตเศรษฐี ปาวาริกเศรษฐี กุกกุฏเศรษฐี

ท่านทั้ง 3 เป็นชาวเมืองโกสัมพี พวกท่านได้ทำการอุปัฏฐากดาบสกลุ่มหนึ่ง ต่อมาได้รับฟังว่า พระพุทธรเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลกจึงเกิดความเลื่อมใส ภายหลังได้เข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้าและฟังพระธรรมเทศนาได้เจริญวิปัสสนาพิจารณาตามพระธรรมเทศนานั้นก็ได้บรรลุโศคาปัตติผล และได้ประกาศตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

27. อเจลกัสสปะ

ท่านเป็นนักบวชชีเปลือยคนหนึ่ง เป็นเพื่อนเก่าของจิตตคฤหบดี บวชเป็นบรรพชิตมาเป็นเวลา 30 ปีได้ไปพบและสนทนากับจิตตคฤหบดีที่เมืองมัจฉิกาสัมชะแคว้นกาสิได้สารภาพว่า

⁵⁵ ข. อ. 6 / 135 - 137.

การบวชมา 30 ปีนั้นท่านไม่ได้บรรลุธรรมวิเศษไม่มีญาณทัสสนะเลยจึงได้ฟังธรรมจากจิตตคฤหบดีแล้วเกิดความเลื่อมใส ภายหลังได้ถามปัญหากับพระพุทธเจ้าและฟังพระธรรมเทศนาเกิดความเลื่อมใสท่านตั้งใจปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานไม่นานก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ภายหลังท่านได้บวชเป็นภิกษุไม่นานก็ได้บรรลุอรหัตผล⁵⁶

28. สันธานคฤหบดี

ท่านเป็นคฤหบดีผู้มีอานาภาพมาก เป็นยอดแห่งอุบาสกจำนวน 500 คน ท่านเป็นผู้มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอย่างมั่นคง เป็นคนมีอริยศีล มีอริยญาณ มีอริยวิมุตติเนื่องมาจากได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอริยสัจ 4 ท่านได้เจริญวิปัสสนาพิจารณาตามในที่สุดได้บรรลุโสดาปัตติผล ภายหลังจากนั้นท่านได้ตั้งใจปฏิบัติจนถึงศีลอุโบสถเป็นประจำ กิจวัตรทุกวันของท่านในตอนเช้าจะอธิษฐานองค์อุโบสถเป็นประจำ จากนั้นก็จะไปวัดถวายทานแด่พระสงฆ์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานทุกครั้งและตั้งใจฟังคำสอนเสมอ ๆ จนในที่สุดด้วยความตั้งใจอันแน่วแน่ที่จะประพฤติธรรมนี้เองจนในที่สุดท่านสามารถบรรลุอนาคามีผลบรรลุคุณธรรมขั้นที่สามในพระพุทธศาสนาได้สำเร็จ⁵⁷

อุบาสกที่ศึกษาธรรมจากพระอริยสาวกแล้วได้บรรลุธรรมที่ปรากฏหลักฐานมีดังนี้

1. จิตตคฤหบดี

ท่านได้ฟังธรรมจากพระมหานามะแล้วเกิดความเลื่อมใสในอริยบาลได้นิมนต์ท่านไปฉันที่บ้าน พระเถระเห็นท่านมีอุปนิสัยเหมาะสมจึงให้กรรมฐานและแสดงธรรมเรื่อง สหายตนวิภังค์ เป็นธรรมเทศนาเกี่ยวกับการพิจารณาถึงอายตนะ 12 อย่างละเอียดท่านได้เจริญวิปัสสนาพิจารณาตามพระธรรมเทศนานั้นเกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอนาคามีผล ภายหลังได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ทำบุญถวายทานอย่างสม่ำเสมอในพระพุทธศาสนาตั้งแต่นั้นมา⁵⁸

2. กัมภารายนพราหมณ์

ท่านเป็นชาวเมืองมธูราได้พบท่านพระมหากัจจายนะถามปัญหาข้อใจตนกับพระเถระ ได้ฟังคำอธิบายตอบเกิดความเลื่อมใส ภายหลังได้ฟังพระธรรมเทศนาได้บรรลุโสดาปัตติผล⁵⁹

⁵⁶ ส. สท. 18 / 579 / 370 - 372 , ที. ส. 9 / 273 / 222.

⁵⁷ ที. ปา. 11 / 18 - 32 / 38 - 61.

⁵⁸ อจ. อ. 1 / 330.

⁵⁹ อจ. ทุก. 20 / 283 / 87.

3. พระเจ้ามธูราชอวันตีบุตร

ท่านเป็นกษัตริย์ครองเมืองมธูรา แคว้นอวันตี ครั้งหนึ่งได้เข้าไปพบพระมหากัจจายนะเถระและได้ถามปัญหา ภายหลังได้ฟังคำตอบแล้วเกิดความเลื่อมใสแสดงตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต ได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมได้บรรลุโศคาปัตติผล

4. พระเจ้าอุเทน

ท่านเป็นกษัตริย์ครองเมืองโกสัมพี ครั้งหนึ่งทรงเข้าพระทัยผิดคิดว่าพระอัครมเหสีชื่อสามาวดีจะลอบปลงพระชนม์ จึงได้รับสั่งให้จับพระนางสามาวดีพร้อมบริวารจำนวน 500 คนไว้ โดยให้มัดเรียงกันเป็นแนวอยู่ในแถวเดียวกันเพื่อที่พระองค์จะได้ใช้ธนูยิงประหารชีวิตได้ง่าย พอพระองค์ปล่อยลูกศรไปปรากฏว่าลูกศรได้กลับย้อนคืนมาเพราะอานุภาพความเมตตาของพระนางสามาวดี จึงกลับได้สติว่า ลูกศรนี้ไม่มีชีวิต ไม่มีจิตใจ ไม่ใช่สัตว์ ยังรู้จักคุณของพระนางสามาวดีแต่พระองค์เป็นมนุษย์ มีจิตมีวิญญาณแต่ไม่รู้จักคุณของพระนางสามาวดีเลยยกเลิกพิธีการและขอให้พระนางสามาวดีเป็นที่พึ่ง แต่พระนางแนะนำให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าครั้งนั้นไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วก็เกิดความเลื่อมใสแสดงตนเป็นอุบาสก ภายหลังได้พบพระปิณฑลทวารวาทะเกิดความเลื่อมใสในอิริยาบถของท่านได้ถามปัญหาว่า อะไรเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้ภิกษุวัชรันยังไม่หมดอินทรีย์ในกามทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์บริสุทธบริบูรณ์ตลอดชีวิต พระเถระตอบว่า “ให้ตั้งจิตในสตรีว่าเป็นเหมือนมารดา พี่สาวน้องสาว ธิดา ก็หมดความยินดี” จึงถามต่อว่า “จิตเป็นธรรมชาติโลเลเมื่อเห็นของสวยงามในสตรี” ตอบว่า “ให้พิจารณาความเป็นของน่าเกลียดสกปรก”⁶⁰ เมื่อฟังคำตอบแล้วท่านได้พิจารณาตาม และได้ฟังธรรมเรื่อง อนุพพิกคา อริยสัจ 4 ได้บรรลุธรรมแต่ไม่ปรากฏว่าอยู่ในชั้นไหน

สรุปความได้ว่า อุบาสกที่เอ่ยชื่อมานี้ ส่วนมากได้ฟังธรรมคือ อนุพพิกคา และ อริยสัจ 4 แล้วตั้งใจศึกษาธรรมที่ได้ฟังนั้นโดยการเจริญวิปัสสนาใช้ปัญญาพิจารณาเนื้อหาของธรรมนั้น ไม่นานก็ได้บรรลุโศคาปัตติผล อุบาสกอีกส่วนหนึ่งหลังจากได้บรรลุโศคาปัตติผลแล้วได้ตั้งใจศึกษาปฏิบัติธรรมที่สูงขึ้นปรากฏว่าได้บรรลุอนุคามิผลจนถึงอรหัตผลอันเป็นการบรรลุธรรมขั้นสูงสุดได้

อุบาสกนอกเหนือจากที่ได้นำมาแสดงนี้ไม่มีหลักฐานแสดงไว้ว่าท่านเหล่านั้นได้บรรลุธรรมขั้นไหน แต่ทุกท่านที่ได้ฟังธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกส่วนมากได้ประกาศตนเป็นอุบาสกหรือได้บรรลุโศคาปัตติผล

⁶⁰ ธ. อ. 2 /

ลักษณะการบรรลุธรรมของอุบาสกนั้นมีลักษณะที่เหมือนกันกับการบรรลุธรรมของภิกษุ และ ภิกษุณี คือ เมื่อได้ฟังธรรมแล้วเกิดความเลื่อมใสในธรรมเทศนาจึงทำการศึกษาและปฏิบัติตามธรรมนั้นแล้วสามารถบรรลุธรรมขั้นต่าง ๆ ได้ จึงได้ข้อสรุปว่า

1. อุบาสกที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วตั้งใจนำมาศึกษาปฏิบัติสามารถบรรลุธรรมได้ตั้งแต่ขั้นโศคาปัตติผลถึงขั้นอรหัตตผลตามหลักฐานที่กล่าวมาข้างต้น
2. อุบาสกที่ได้ฟังธรรมจากพระสาวกแล้วได้ตั้งใจนำมาปฏิบัติก็สามารถบรรลุธรรมได้เช่นเดียวกันตั้งแต่ขั้นโศคาปัตติผลถึงขั้นอนาคามีผลตามหลักฐานข้างต้น

องค์ประกอบอื่น ๆ ที่สนับสนุนให้บรรลุธรรม

ก. การตัดปติโพธ

อุบาสกผู้ได้บรรลุธรรมทุกคนสามารถตัดปติโพธได้จึงทำให้เกิดความมั่นใจที่จะศึกษาและปฏิบัติธรรมโดยไร้สิ่งอันจะก่อให้เกิดความกังวลใจในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งต่อการปฏิบัติ ท่านเหล่านั้นได้ปฏิบัติตนดังนี้

1. ตัดความกังวลเกี่ยวกับเรื่องอยู่ร่วมสังวาส โดยการประพฤติตนอยู่ในอุโบสถศีลถือการดำรงตนอยู่ในพรหมจรรย์
2. ตัดความกังวลเกี่ยวกับเรื่องตระกูล โดยไม่ทำการคบค้าสมาคมกับตระกูลที่ทำให้เกิดอุปสรรคต่อการนับถือพระรัตนตรัย
3. ตัดความกังวลเกี่ยวกับเรื่องลาภ โดยตั้งตนเป็นคนสันโดษ ยินดีและพอใจในของที่เป็นของตน
4. ตัดความกังวลเกี่ยวกับเรื่องหมุกณะ โดยการเลิกประพฤติตนที่ฟุ่มเฟือย คบเพื่อนฝูงที่น่าพาให้เกิดความพินาศ เช่น การดื่มสุรา เป็นต้น
5. ตัดความกังวลเกี่ยวกับเรื่องการทำงาน โดยมอบหมายงานที่มีอยู่ให้แก่ลูก ๆ หลาน ๆ ทำ ส่วนตนเองมุ่งแสวงหาการฟังธรรมอยู่เป็นนิตย์
6. ตัดความกังวลเกี่ยวกับเรื่องการเดินทางไกล โดยไม่ท่องเที่ยวไปเพื่อความสนุกสนานตามฆราวาสวิสัย เอาเวลานั้นมามุ่งมั่นปฏิบัติธรรม
7. ตัดความกังวลเกี่ยวกับเรื่องญาติ โดยไม่ทำความหวังอาวรณ์ถึงญาติจนเกิดความลังเลใจ ไม่มีสมาธิในการปฏิบัติ
8. ตัดความกังวลเกี่ยวกับเรื่องความเจ็บป่วย โดยตั้งใจปฏิบัติธรรมตามหลักสายกลาง ไม่ตั้งจนเกินไป ไม่หย่อนจนเกินไป

9. ตัดความกังวลเกี่ยวกับเรื่องการศึกษา โดยศึกษาหลักธรรมต่าง ๆ ให้เข้าใจดีก่อน แล้วจึงลงมือปฏิบัติ คือ ไม่ศึกษาจากตำราในขณะที่ปฏิบัติแต่เป็นการเรียนรู้แบบค่อย ๆ เป็น ค่อย ๆ ไป จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ

10. ตัดความกังวลเรื่องฤทธิ์ โดยไม่ยอมแสดงฤทธิ์ที่มีได้จากการปฏิบัติเพื่อให้อื่น เลื่อมใสและเกรงกลัวอยู่กับฤทธิ์ของตน

หลักการทั้งหมดที่กล่าวมานี้ คือหลักในการตัดปليโพธที่อุบาสกได้ปฏิบัติมาจึงทำให้ ท่านสามารถบรรลุธรรมได้⁶¹

ข. การแสวงหากัลยาณมิตร

การแสวงหากัลยาณมิตร เป็นปัจจัยประการหนึ่งที่น่าสนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรม เพราะว่ากัลยาณมิตรเป็นผู้ที่คอยแนะนำ สั่งสอน อบรม ชี้แนวทางในการปฏิบัติธรรมและให้ กัมมัญฐานที่เหมาะสมแก่ผู้ปฏิบัติ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “ความมีกัลยาณมิตรเป็นตัวนำ เป็น บุญนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของมรรคมืองค์ 8 แก่ภิกษุ...๗๗...ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรยอมกำจัดอกุศล ได้และยอมยังกุศลให้เกิดขึ้น ฯ”⁶² เนื่องจากกัลยาณมิตร เป็นบุคคลที่มีบุคลิกลักษณะและอุปนิสัย ที่น่ารัก น่าเคารพยกย่อง พุคมีเนื้อหยาสาระที่ประกอบไปด้วยเหตุผล สามารถที่จะอธิบายเรื่องที่ยาก ให้เข้าใจได้ง่าย เป็นที่ปรึกษาปัญหา ไม่ชักนำไปในทางเสื่อม ผู้ตั้งใจปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมจึงต้อง คบหาสมาคมด้วย ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวถึงกัลยาณมิตรดังกล่าวไว้ว่า ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระอสีติมหาสาวก พระสาวกอื่น ๆ ที่บรรลุพระอรหัตตผล พระอนาคามี พระสกทาคามี พระ โสคาบัน ท่านผู้ได้ฌาน ท่านผู้ทรงจำพระไตรปิฎก ท่านผู้ทรงจำได้ 2 ปิฎก ท่านผู้ทรงจำได้ 1 ปิฎก หรือท่านผู้จำได้ตอนใดตอนหนึ่งในพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา⁶³

กัลยาณมิตรที่ประเสริฐกว่ากัลยาณมิตรอื่น ๆ คือ พระพุทธเจ้า เพราะทรงประกอบไปด้วยพระคุณอันสามารถช่วยเหลือผู้ปฏิบัติตามคำสอนให้พ้นจากความทุกข์ด้วยการเวียนว่ายอยู่ใน วัฏสงสารนี้ได้ มีหลักฐานแสดงไว้ว่า “อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร เหล่าสัตว์ผู้มีความเกิดเป็น ธรรมดา ก็พ้นจากความเกิด.....ผู้มีความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และ

⁶¹ ม. อ. 3 / 570.

อวาโส จ กุสฺส ลาโภ คโณ กมฺมมฺยจ ปญฺจนํ

อทุธานํ ฌาติ อาพาโธ คนฺโถ อิทฺธิติ เต ทสชาติ อิม ทส ปลิโพธาติ ฯ

⁶² ส. ม. 19 / 129 / 36 , พ. อิติ. 25 / 195 / 237ภิกษุโน อริยสฺส อญฺฐจฺจิกสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาททาย เอตํ ปุพฺพกมฺมํ เอตํ ปุพฺพนิมิตฺตํ ยทิตฺถํ กัลยาณมิตฺตตา.....๗ เป ๗.....กัลยาณมิตฺโต ภิกฺขเว อกุสฺสํ ปชฺหติ กุสฺสํ ปชฺหติ กุสฺสํ กาวะติ ฯ

⁶³ วิสุทธิ. 1 / 123 - 124.

ความคับแค้นใจเป็นธรรมดา ก็พ้นจากความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ " ⁶⁴

กัลยาณมิตรที่รองจากพระพุทธเจ้าเป็นพระอสีติมหาสาวกเพราะเป็นผู้ที่มีคุณธรรมที่ใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้า เช่น พระสารีบุตร เป็นผู้มียัญญาใกล้เคียงพระพุทธเจ้า ต่อจากพระอสีติมหาสาวกก็เป็นพระอริยสาวกที่มีภูมิธรรมตั้งแต่เป็นพระอรหันต์ลงมาถึงพระอนาคามี พระสกทาคามี และพระโสดาบัน เนื่องจากท่านทั้งหมดเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องอริยสัจ 4 อย่างแจ่มแจ้ง หากไม่ได้กัลยาณมิตรดังกล่าวมานี้ก็แสวงหาพระปุถุชนหรือคฤหัสถ์ผู้ใดมานะเนื่องจากท่านเป็นผู้มุ่งปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน เมื่อไม่ได้กัลยาณมิตรเช่นนั้นก็ควรแสวงหาพระปุถุชนหรือคฤหัสถ์ผู้ที่สามารถจดจำคำสอนของพระพุทธเจ้าได้จะเป็น 3 ปีฎก 2 ปีฎก หรือ 1 ปีฎก และ ตอนใดตอนหนึ่งก็ได้ เพราะท่านเหล่านี้ศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้าก็เพื่อมุ่งจะบรรลุนิพพานเช่นเดียวกันและเป็นผู้ที่มีความรอบรู้เป็นพหูสูตในคำสอน เนื่องจากได้ศึกษามาจากสำนักครู อาจารย์หลาย ๆ สำนัก ได้ผ่านการเรียนการสอนมามากมีความเข้าใจในพระสูตรและเรื่องราวต่าง ๆ อย่างแจ่มชัดว่า สิ่งไหนเป็นปัจจัยเกื้อหนุนแก่การปฏิบัติธรรม ท่านสามารถจะบอกกรรณฐานพร้อมทั้งแนวทางในการปฏิบัติได้อย่างหลากหลายให้ถูกกับอุปนิสัยและจริตของผู้ปฏิบัติที่มอบตนเป็นศิษย์ ⁶⁵

สรุปความได้ว่า อุบาสกส่วนหนึ่งได้พบพระพุทธเจ้าและพระสาวกเป็นกัลยาณมิตรพอได้ฟังธรรมแล้วสามารถบรรลุนิพพานตั้งแต่ขั้นโสดาปัตติผลไปจนถึงขั้นอรหัตผลได้สำเร็จในชาติปัจจุบันนี้ อุบาสกส่วนหนึ่งได้เลื่อมใสในพระรัตนตรัยประกาศตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา

ค. การมอบตน

การมอบตน คือการมอบตนเป็นศิษย์แก่อาจารย์ผู้ให้กรรณฐานผู้เป็นกัลยาณมิตรด้วยการเปล่งวาจาขอบชีวิตและร่างกายให้เป็นสมบัติแก่อาจารย์ หมายความว่า เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมได้พบอาจารย์ผู้ให้กรรณฐานที่เห็นว่าตนเองจะเรียนกรรณฐานด้วย ก่อนอื่นต้องมอบตนต่ออาจารย์แล้วจึงค่อยขอกรรณฐานซึ่งถือว่าเป็นระเบียบที่ต้องปฏิบัติหรือจะเรียกว่าเป็นธรรมเนียมก็ได้ การมอบตนจะสำเร็จก็ต่อเมื่อได้ทำการเปล่งวาจาต่อหน้าอาจารย์ผู้ให้กรรณฐานหากได้พระพุทธเจ้าเป็นอาจารย์ผู้ให้กรรณฐาน ผู้ปฏิบัติต้องเปล่งวาจาขอบตนว่า “ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าขอ

⁶⁴ อญ. เอก. 29 / 7 / 3 . มมฉหิ อานนท กุลยาณมิตรดี อากุมม ชาตริชฌมา สคคตา ชาติยา ปริมุจจนติ.....๑ เป ๑โสกปริเทวทุกขโทมนสสุปายาสนมมา สคคตา โสกปริเทวทุกขโทมนสสุปายาเสหิ ปริมุจจนติ ๑

⁶⁵ วิสุทฺธิ. 1 / 123.

สละอัตรภาพร่างกายนี้แก่พระองค์”⁶⁶ ถ้าได้เป็นพระสาวกเป็นอาจารย์ผู้ให้กรรมฐาน ผู้ปฏิบัติต้องเปล่งวาจาตอบตนว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอสละร่างกายนี้แก่ท่าน”⁶⁷ การตอบตนดังกล่าวนี้จะเป็นการทำให้เกิดประโยชน์ต่อการบรรลุนิพพานโดยแท้จริง การมอบตนแก่พระพุทธเจ้าช่วยให้ผู้ปฏิบัติเกิดมีกำลังใจดีสามารถจะอยู่ในเสนาสนะหรือสถานที่เงียบสงบได้ ถ้าหากเกิดมีอารมณ์ที่น่าสะพรึงกลัวก็จะสามารถข่มใจไม่ให้กลัวได้ เพราะเกิดความรู้สึกที่ว่าได้มอบตนถวายแก่พระพุทธเจ้าแล้วและเชื่อมั่นในพระคุณและบารมีของพระองค์ว่าจะสามารถคุ้มครองได้ สำหรับการมอบตนแก่อาจารย์ซึ่งเป็นพระสาวกช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีคนคอยควบคุมดูแล จะไม่ทำอะไรตามใจชอบและจะเป็นการฝึกฝนตนเองให้เป็นคนที่มีระเบียบรู้จักความมีสัมมาคารวะเป็นคนว่าง่ายไม่คือร้อนเนื่องจากเกิดความรู้สึกที่ว่าได้มอบตนถวายแก่อาจารย์แล้ว⁶⁸

ดังนั้น อุบาสกทุกคนที่ได้บรรลุนิพพานแล้วแต่ได้มอบตนแก่อาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตรทั้งสิ้นทำให้พวกเขาสามารถทำลายความถือตัว เลิกนิสัยที่เย่อหยิ่งจองหอง เป็นคนที่แข็งแกร่งไม่กลัวต่อความตายได้

ง. ได้กรรมฐานที่ถูกอุปนิสัย

อุปนิสัยคือจิตของแต่ละบุคคลที่มีอยู่ประจำตัว ในวิสุทธิมรรคเรียกชื่อว่า “จรिया” มีอยู่ด้วยกัน 6 ประการ คือ รากจรिया ผู้มีอุปนิสัยโน้มไปในทางรักสวยรักงาม ชอบความมีระเบียบเรียบร้อย โทสจรिया ผู้มีอุปนิสัยโน้มไปในทางมักโกรธ โมโหง่าย โมหจรिया ผู้มีอุปนิสัยไปในทางโง่เขลา สัทธจรिया ผู้มีอุปนิสัยโน้มไปในทางเชื่อหรือเลื่อมใสง่าย พุทธจรिया ผู้มีอุปนิสัยโน้มไปในทางใช้ความคิด รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผล วิตกกจรिया ผู้มีอุปนิสัยโน้มไปในทางคิดฟุ้งซ่าน จรियाหรืออุปนิสัยทั้ง 6 ประการนี้กล่าวได้ว่าเป็นจรियाทั้งที่เป็นฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ดังนั้นการที่จะสามารถบรรลุนิพพานได้จำเป็นต้องมีจรियाฝ่ายกุศลที่ก่อให้เกิดความรู้อุตุนหรือเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้มีความเห็นถูกต้อง จรियाฝ่ายกุศลเป็นส่วนที่ต้องมีการอบรมให้เจริญขึ้น ส่วนจรियाฝ่ายอกุศลเป็นส่วนที่ต้องถูกละหรือกำจัดให้หมดสิ้นไปในการกระทำดังกล่าวนี้ท่านจึงได้แสดงกรรมฐานสำหรับใช้เป็นแนวในการปฏิบัติ 40 ประการด้วยกัน คือ

บุคคลผู้มีรากจรिया ได้แสดงกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยไว้ 11 ประการ คือ อสุภะ 10 และ กายคตาสติ 1 ผู้มีจรियाลักษณะนี้เมื่อเจริญกรรมฐานทั้ง 11 ประการนี้สามารถจะทำให้ละรากะได้

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 146 . อิม่าห์ ภควา อคตภาวํ ตุมหากํ ปริจฺจขามิ .

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน , อิม่าห์ ภนฺเต อคตภาวํ ตุมหากํ ปริจฺจขามิ .

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน .

บุคคลผู้มีโทสจริยา ได้แสดงกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยไว้ 8 ประการ คือ พรหมวิหาร 4 และ กสิณ 4 ผู้มีจริยาลักษณะนี้เมื่อเจริญกรรมฐาน 8 ประการนี้สามารถจะทำให้ละโทสะได้

บุคคลผู้มีโมหจริยา และมีวิตกกจริยา ได้แสดงกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยไว้เหมือนกัน คือ อานาปานสติ เพราะผู้มีจริยาทั้ง 2 ประการนี้ เมื่อได้เจริญกรรมฐานชนิดนี้แล้วสามารถจะละความคิดฟุ้งซ่านนั้นได้

บุคคลผู้มีสัทธจริยา ได้แสดงกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยไว้ 6 ประการ คือ อнуสสติ 6 เมื่อเจริญกรรมฐานนี้แล้วจะทำให้บุคคลนั้นเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัยมั่นคงยิ่งขึ้นและทำความดีเพิ่มขึ้น

บุคคลผู้มีพุทฺธิจริยา ได้แสดงกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยไว้ 4 ประการ คือ มรณสติ อุปสมานุสสติ จตุราศววัฏฐาน และ อาหารปฏิภูมิลัญญา เมื่อได้เจริญแล้วทำให้เกิดความรู้ได้เร็วขึ้น

ส่วนกรรมฐานที่คนทุกจริตสามารถปฏิบัติได้นั้น คือ กสิณที่เหลือ 6 ประการ และ อรูปฌาน 4^{๑๙}

จึงได้ข้อสรุปว่า อุบาสกส่วนมากได้รับฟังคำสอนและรับกรรมฐานจากพระพุทธเจ้าโดยตรง ดังนั้นเมื่อพระองค์จะแสดงธรรมและประทานกัมมัฏฐานแก่ใครจะทรงตรวจอุปนิสัยของผู้้นั้นก่อนว่าเหมาะสมกับธรรมและกรรมฐานชนิดใดแล้วจึงทรงแสดงธรรมและประทานกรรมฐานให้จึงทำให้ท่านเหล่านั้นบรรลุธรรมได้

จ. ได้สิ่งที่เป็นสัพปาเย

สิ่งที่เป็นสัพปาเย ได้แก่ สิ่งที่เหมาะสมซึ่งเกื้อหนุนต่อการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรม หมายถึงว่า ได้สถานที่เงียบสงบไม่พลุกพล่านจอแจด้วยผู้คน อยู่ในที่มีอาหารบริบูรณ์แสวงหาได้ไม่ยาก มีการสนทนาพูดคุยพอประมาณที่ประกอบด้วยธรรม ได้อยู่ร่วมกับบุคคลผู้มีคุณธรรม ได้อาหารที่เกื้อกูลต่อสุขภาพ ได้สภาพของธรรมชาติที่เหมาะสมรวมไปถึงได้อิริยาบถที่ทำให้เกิดความก้าวหน้าในการปฏิบัติ

สรุปว่า การได้สิ่งสัพปาเยเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้เกิดการบรรลุธรรมได้ผู้ที่ปฏิบัติที่ได้สิ่งสัพปาเย จิตย่อมสงบได้เร็ว ตรงกันข้ามกับผู้ที่ไม่ได้สิ่งสัพปาเยจิตย่อมฟุ้งซ่าน อุบาสกผู้ได้บรรลุธรรมทุกคนล้วนแล้วแต่ได้สิ่งสัพปาเยที่เกื้อหนุนดังกล่าวทั้งสิ้น

^{๑๙} วิทยุ. 1 / 144-145.

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า

ได้กล่าวถึงภูมิหลัง ลักษณะการบรรลุนิพพาน การศึกษา วิธีปฏิบัติ และ องค์ประกอบอื่น ๆ ที่มีผลต่อการบรรลุนิพพานมาแล้ว เรื่องทั้งหมดที่กล่าวมานั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับตัวอุบาสิกผู้ได้บรรลุนิพพานโดยตรง ในการบรรลุนิพพานนั้นนอกเหนือจากที่ได้มีองค์แห่งธรรมที่กล่าวมาบริบูรณ์แล้วก็ยังต้องมีองค์ประกอบอื่นที่สนับสนุนให้เกิดการบรรลุนิพพานได้ การได้กัลยาณมิตรถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรผู้ประเสริฐที่สุด เพราะอุบาสิกที่ได้ศึกษาธรรมและรับกัมมัฏฐานจากพระพุทธเจ้าแล้วสามารถปฏิบัติจนบรรลุนิพพานชั้นต่าง ๆ ได้ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ถึงวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าว่าพระองค์มีวิธีการในการสอนอย่างไร สามารถทำให้การสอนนั้นมีความสมบูรณ์และประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายอันใหญ่หลวงแก่อุบาสิกทั้งหลาย

ในการสอนอุบาสิกนั้นพระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนที่หลากหลาย เพราะพระพุทธเจ้าทรงมีพระปรีชาญาณอย่างยอดเยี่ยมในการแสดงธรรม คือก่อนแสดงธรรมจะทรงตรวจอุปนิสัยของผู้ฟังก่อนว่าเป็นอย่างไรเมื่อทราบแล้วก็จะทรงคัดเลือกธรรมและสรรหาวิธีการสอนที่เหมาะสมอันก่อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ผู้ที่ทรงสอนนั้น การสอนธรรมแก่อุบาสิกพระพุทธเจ้าก็ทรงให้วิธีการสอนที่แตกต่างกันไปตามอุปนิสัยของแต่ละท่าน วิธีการสอนที่พระองค์ทรงใช้พอจะนำมากล่าวได้ ดังนี้

1. วิธีสอนแบบอธิบายเชิงวิเคราะห์ โลหิจจงพราหมณ์ผู้มีความเห็นผิดว่า สมณะหรือพราหมณ์ผู้ได้บรรลุนิพพานแล้วไม่พึงแสดงหรือบอกแก่ผู้อื่นเพราะคนอื่นจะทำอะไรแก่อีกคนหนึ่งได้ การบอกแก่คนอื่นนั้นจัดเป็นความโลภที่เป็นบาป พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีนี้สอนพราหมณ์ผู้นี้ ทรงชี้ให้เห็นว่านั่นเป็นการเห็นที่ผิด ทรงได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงการประพฤตินิพพานด้วยจิตเมตตา เป็นว่าสิ่งที่พึงกระทำ ได้ยกอุปมาเปรียบเทียบเรื่องศาสดาที่ควรตำหนิ 3 จำพวก ให้ท่านพิจารณาจนท่านเข้าใจแจ่มชัด จากนั้นได้แสดงพระศาสดาที่ไม่ควรติ คือ ศาสดาที่มีคุณสมบัติสมบูรณ์ในตัวเอง มีสาวกที่ออกบวชตั้งมั่นอยู่ในศีล ได้บรรลุนิพพานที่ 1 ถึง 4 และได้วิชา 8 ประการ เป็นผู้ที่ควรตำหนิ จนพราหมณ์เกิดความเลื่อมใสในที่สุด เป็นต้น

2. วิธีสอนแบบอธิบายธรรมขั้นต่ำขึ้นไปถึงขั้นสูง เศรษฐีบิดาพระยสะเป็นคฤหัสถ์ผู้ยังไม่มีภูมิธรรมที่จะสามารถรับธรรมที่พระพุทธเจ้าจะแสดงมาก่อน พระพุทธเจ้าจึงได้ใช้วิธีนี้สอนท่านเศรษฐี โดยได้ทรงแสดงธรรมอันเป็นพื้นฐานที่เข้าใจง่ายชี้แจงให้ทราบว่า หลักธรรมที่จะแสดงต่อไปนี้เป็นหลักธรรมที่ทุกคนสามารถจะปฏิบัติได้ถ้ามีความปรารถนาที่จะทำความดี เพื่อเป็นการปูพื้นฐานภูมิธรรมของท่านเศรษฐีอยู่ในสภาวะที่พร้อมที่จะรับฟังธรรมขั้นสูงต่อไปได้ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมเรื่องอนุพพิทกาให้ฟัง โดยแสดงธรรมไปตามลำดับ หมายถึงว่า

แสดงธรรมไปตามความสามารถของผู้ฟังจะปฏิบัติตามได้ไม่ยาก เมื่อแสดงเสร็จแล้วรู้ว่าท่าน เศรษฐีมีภูมิธรรมเหมาะสมที่จะรับฟังธรรมขั้นสูงและเข้าใจได้ยากแล้ว พระพุทธเจ้าจึงแสดงธรรม เรื่องอริยสัจ 4 อันเป็นธรรมขั้นสูงที่เข้าใจยากเป็นลำดับต่อมา ท่านเศรษฐีได้ฟังแล้วใช้ปัญญา พิจารณาตามหลักธรรมนั้นในที่สุดก็ได้บรรลุธรรมขั้นต้นได้ และวิธีการสอนข้อนี้พระพุทธเจ้า ทรงใช้สอนอุบาสกมากที่สุดเนื่องจากเป็นหลักธรรมที่สอดคล้องต่อภูมิปัญญาของอุบาสกที่เข้ามา ฟังธรรม

3. วิธีสอนแบบให้ผู้ฟังตั้งปัญหาพุดถาม อุบาสกจำนวนมากที่มีปัญหาข้อข้องใจมา ก่อนแล้วจึงมาสอบถามปัญหานั้นกับพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีนี้สอนอุบาสกเหล่านี้บ่อย ครั้งเพื่อเป็นการแก้ปัญหาคือติดอยู่ในใจของพวกเขาให้หมดไป เมื่ออุบาสกได้รับฟังการอธิบาย ปัญหาจากพระพุทธเจ้าแล้วจึงเกิดความเลื่อมใสได้ประกาศตนนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง เช่น วา เสด็จและภราทวาชพราหมณ์มีปัญหาสงสัยเกี่ยวกับเรื่องไตรเพทและหนทางที่จะเข้าไปอยู่กับพระ พรหมซึ่งลัทธิพราหมณ์ที่พวกตนนับถือได้สอนไว้ว่า มีความเป็นไปได้จริงมากน้อยแค่ไหน พระพุทธเจ้าทรงเปิดโอกาสให้พราหมณ์ทั้งสองซักถามปัญหาข้อข้องใจตน จากนั้นได้ชี้แจงและ อธิบายปัญหานั้นให้ว่า พวกพราหมณ์นั้นปฏิบัติตนไม่เหมาะสมยังยินดีและพอใจอยู่ในกามคุณซึ่ง เปรียบเหมือนห้วงที่ผูกมัดสัตว์โลกในติดอยู่ในโลก แล้วได้ชี้แจงว่ามีแต่ภิกษุผู้ประพฤติปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบเท่านั้น เมื่อตายไปสามารถที่จะเข้าอยู่ร่วมกับพระพรหมได้ พอพราหมณ์ทั้งสองได้ฟัง คำอธิบายแล้วเกิดความเลื่อมใสแล้วประกาศตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ต่อมา ภายหลังได้ฟังธรรมขั้นสูงแล้วเจริญวิปัสสนาพิจารณาตามธรรมนั้นแล้วก็ได้บรรลุธรรม

4. วิธีสอนแบบยกเรื่องให้สอดคล้องกับประสบการณ์ของผู้ฟัง กสิการทวาชพราหมณ์ มีประสบการณ์ในการทำนามาก่อนเนื่องจากตระกูลของท่านนั้นยึดอาชีพในการทำนามานานแล้ว พระพุทธเจ้ามองเห็นว่าพราหมณ์คนนี้มีประสบการณ์ในการทำนามาเป็นอย่างดีจึงได้ใช้วิธีนี้สอน ท่าน พระพุทธเจ้ามีวิธีการที่จะโน้มน้าวจิตใจของพราหมณ์มาสู่จุดหมายที่พระองค์ทรงตั้งไว้จึงได้ นำเอาเหตุการณ์ที่พราหมณ์ทำอยู่นั้นมาเป็นหัวข้อนำในการแสดงธรรม พระพุทธเจ้ามีวิธีการ สอดแทรกธรรมลงไปในการสนทนาธรรมเปรียบเทียบกับงานที่พราหมณ์อยู่จนชำนาญ ดังคำกล่าว สนทนาได้ตอบที่พระพุทธองค์ใช้กับกสิการทวาชพราหมณ์ พราหมณ์ได้ถามว่า “ท่านพระสมณะ ข้าพเจ้าข่อมไถนาหว่านข้าว แล้วจึงได้บริโภคน้ำ ถึงท่านก็งไถนาหว่านข้าวแล้วจึงบริโภคน้ำ” พระ พุทธเจ้าทรงตอบว่า “ พระองค์ก็ไถ หว่าน เหมือนกัน โดยบอกว่า พระองค์มีศรัทธาเป็นพืช มี ความเพียรเป็นฝน ปัญญาเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ ใจเป็นเชือก มีวาจาคุ้มครองแล้ว เป็นผู้ สำรวมในการบริโภคน้ำ พระองค์ไถอย่างนี้แล้ว ข่อมได้อมฤตเป็นผล ไถอย่างนี้ข่อมพ้นจากทุกข์

ทั้งปวง”⁷⁰ จนในที่สุดท่านพราหมณ์เกิดความเลื่อมใสประกาศตนนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง เมื่อจบการสนทนา ภายหลังจากได้ฟังธรรมแล้วแล้วตั้งใจศึกษาและปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอไม่นานก็ได้บรรลุธรรม

อุคคตสรีรพราหมณ์ที่มีประสบการณ์ในการบูชาไฟ ขณะนั้นท่านกำลังเตรียมการบูชา ญญมีการเตรียมปักหลักสำหรับบูชาญญและเตรียมก่อกองไฟเพื่อจะฆ่าสัตว์ที่เตรียมไว้บูชาญญ พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปพบเห็นการกระทำของท่านเข้าทรงพิจารณาว่า พราหมณ์คนนี้มีประสบการณ์ ในการบูชาไฟ จึงคิดจะช่วยเหลือท่านไม่ให้หลงผิดต่อไป พระพุทธเจ้าจึงใช้วิธีนี้ซึ่งสอดคล้องกับ สิ่งที่พราหมณ์มีประสบการณ์นี้มาสอนท่าน ได้ทรงชี้แจงให้พราหมณ์เห็นความจริงว่า ไฟที่ควรดับ ในโลกนี้เป็นอย่างไร ได้นำประสบการณ์ในการบูชาไฟของพราหมณ์นั้นมาเป็นข้อเปรียบเทียบ พระพุทธเจ้าได้ชี้แจงว่า ในโลกนี้มีไฟอยู่ 3 ประการที่ควรดับ คือ ไฟราคะ ไฟโทสะ ไฟโมหะ ได้ ชี้ให้เห็นว่าไฟดังกล่าวนี้เผาไหม้สัตว์ให้เราร้อนเช่นเดียวกับไฟที่เขากำลังบูชา เป็นไฟทำให้สัตว์ โลกต้องพบความทุกข์อยู่ในโลกนี้ พราหมณ์ได้ฟังคำอธิบายแล้วมีความเข้าใจเกิดความเลื่อมใสจึง ประกาศตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งและได้เลิกกระทำเช่นนั้นอีกต่อไป⁷¹

5. วิธีสอนตามภูมิปัญญาของคนฟัง นายนันทะได้พบพระพุทธเจ้าแล้วเกิดศรัทธา ปราธนาจะถวายทานด้วยอาหารและฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าจึงนิมนต์พระพุทธเจ้าไปที่บ้านเพื่อ กระทำตามที่ปราธนา แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงรับนิมนต์เนื่องจากได้พิจารณาเห็นว่านายนันทะนี้ยัง ไม่มีภูมิปัญญาพอที่จะรับฟังธรรมได้ ฉะนั้นในการรับรู้ธรรมของเขายังไม่แก่กล้าพอ พระพุทธเจ้า ได้ใช้วิธีการสอนนี้กับเขาได้ทรงรองจนกว่าญาณของเขาแก่กล้าพอที่จะรับฟังธรรมได้ เมื่อทรงเห็น ว่าเขามีญาณแก่กล้าเพียงพอแล้วจึงได้เสด็จไปแสดงธรรมให้ฟังถึงแม้เขายังไม่นิมนต์ไว้ก็ตาม ในที่ สุดแห่งการแสดงธรรมนั้นนายนันทะได้บรรลุโศคาปัตติผลเห็นแจ้งในสังขารธรรม

6. วิธีสอนตามอุปนิสัยหรือจริตของผู้ฟัง มาคันทิยพราหมณ์เป็นคนมีอุปนิสัยชอบความ สวยงามหรือเป็นคนราคะจริต พราหมณ์มีลูกสาวอยู่คนหนึ่งแต่ไม่ยอมยกลูกสาวให้แก่พราหมณ์ หนุ่มคนใดที่มาสู่ขอเพราะพราหมณ์ได้ตรวจดูรูปร่างลักษณะแล้วไม่เป็นที่พึงพอใจ ต่อมาได้มา พบพระพุทธเจ้ามีรูปร่างที่ประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ 32 ประการ พราหมณ์เห็นแล้วเกิดความ พื่อใจจึงนำลูกสาวมาเพื่อถวาย พระพุทธเจ้าเห็นอุปนิสัยของพราหมณ์แล้วจึงนำวิธีการสอนนี้มา สอน ได้ทรงชี้แจงให้พราหมณ์พิจารณาเห็นถึงร่างกายว่าเป็นสิ่งน่ารังเกียจเต็มไปด้วยอุจจาระและ ปัสสาวะ เมื่อพราหมณ์มีภูมิอุปนิสัยพร้อมที่จะฟังธรรมได้นำเรื่องอุกถาซึ่งเป็นธรรมเหมาะสม กับจริตของเขามาแสดงให้ฟัง เมื่อแสดงธรรมจบพราหมณ์ได้บรรลุโศคาปัตติผล

⁷⁰ ส. ส. 15 / 671 - 675.

⁷¹ ส. อ. 23 / 44 / 46 - 47.

7. วิธีสอนตามความรู้ของผู้ฟัง ท่านโสณทัณฑพราหมณ์ได้ฟังเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าแล้วจึงเกิดศรัทธาได้พาบริวารของตนไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่เกิดความวิตกในใจกลัวว่าจะตอบปัญหาที่พระพุทธเจ้าตรัสถามไม่ได้จะคูหมั่นได้ พระพุทธเจ้าทรงรู้ความวิตกของท่านจึงได้นำวิธีการสอนนี้มาใช้สอนท่านเพื่อให้พราหมณ์เกิดความสบายใจ พระพุทธเจ้าได้ถามปัญหาถึงเรื่องที่พราหมณ์มีความรู้ดีที่สุดเกี่ยวกับคุณสมบัติของพราหมณ์ เมื่อสนทนาพอสมควรแล้วพระองค์ก็ทรงสอดแทรกคำธรรมเข้าไปในการสนทนานั้นในที่สุดสามารถนำพราหมณ์เข้าสู่กระแสแห่งพระธรรมของพระองค์ได้ ต่อมาพราหมณ์ได้ตั้งใจปฏิบัติตามธรรมนั้นได้บรรลุโศคาปัตติผล⁷²

สรุปว่า การได้กัลยาณมิตรนั้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากประการหนึ่งในการบรรลุธรรมและพบว่าอุบาสกหลายท่านประสบความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมเพราะได้กัลยาณมิตรที่ดีคอยชี้แนะการปฏิบัติที่ถูกต้องให้โดยวิธีการสอนที่เหมาะสมกับอุปนิสัยแต่ละคนมาใช้ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงใช้มาแล้ว

บทนี้สรุปได้ว่า อุบาสกผู้บรรลุธรรมทุกคนได้ปฏิบัติตนอยู่ในธรรม คือ ทาน ศีล อย่างบริบูรณ์ เมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกแล้วได้ตั้งใจเจริญภาวนาด้วยการปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานก็เกิดความรู้แจ้งในสรรพสิ่งสามารถประสบความสำเร็จได้ตามที่ปรารถนา ส่วนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมของอุบาสก คือธรรมพื้นฐานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบอຍที่สุดก่อนแสดงธรรมข้ออื่น ๆ ทำให้ผู้ฟังเกิดความเลื่อมใสแล้วประกาศตนเป็นอุบาสกคือ อนุพหุพิกดา เป็นธรรมที่กล่าวถึงเรื่องการให้ทาน การรักษาศีลเป็นเบื้องต้น กล่าวถึงการออกบวชเป็นที่สุดว่ามีคุณและอานิสงส์ต่างกัน ธรรมที่ทำให้บรรลุมรรคผล คือ อริยสัจ 4 เป็นธรรมที่สอนให้เกิดปัญญารู้แจ้งในสังขธรรมจนสามารถบรรลุธรรมได้ และธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุธรรม คือ โขธิปักขิยธรรม 37 ประการ ได้แก่ สติปัญฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อธิธิบาท 4 อินทริย 5 พละ 5 โขขมงค์ 7 มรรค 8 นอกจากนี้แล้วอุบาสกได้วิธีการสอนที่สอดคล้องกับอุปนิสัย ประสบการณ์ความสามารถและภูมิปัญญา พร้อมทั้งได้องค์ประกอบที่สำคัญสนับสนุนคือตัดปลิโพธิสิ่งที่ทำให้เกิดความกังวลได้ ได้กัลยาณมิตรที่ดี ได้กรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยจึงประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนา

⁷² ที. ที. 9 / 184 - 194 / 151 - 158